

Socijalna misel

Socialno vprašanje našega kmeškega stanu (Fran Erjavec) — Srbska slika (Bogumil Šedivy) — Naši socialni učitelji (Joso Felclnović)

LJUBLJANA — GORICA

L. IV.

ŠT. 9.—10.

1925

„SOCIALNA MISEL“ izhaja vsak mesec. — Uredniki so: **Franc Terseglav, Andrej Gosar, Engelbert Besednjak.** — Upravištvu se nahaja v Ljubljani, Jugoslovanska tiskarna, kolportažni oddelk, Poljanski nasip št. 2. — Za Italijo je poverjeništvu v Gorici, Via Carducci št. 2. — Cena: Celoletno 40 Din, za Italijo 22 lir, ostalo inozemstvo 50 Din. Izdajatelj: **Dr. A. Gosar, Ljubljana.** — Odgovorni urednik: **Franc Terseglav, Ljubljana.** — Za Jugoslovansko tiskarno v Ljubljani: **Karel Čeč.**

J. Neškudla, Ljubljana

Sv. Petra c. 25. Brzojavke: Neškudla, Ljubljana.

Tvornica cerkvenih paramentov, zastav in oprave.

Izdeluje oblačila za službe božje, mašne plašče, dalmatike, pluviale, cerkvene in društvene zastave, cerkveno perilo, kelihe, ciborije, monštrance, oltarske svečnike, svetiljke, lestence, kipe, jaslice, križeva pota, božje grobove itd. — ter se priporoča prečastiti duhovščini za nakup vseh v to stroko spadajočih predmetov. — Stara mašna oblačila se umetno in strokovnjaško popravljajo. — Cerkveno orodje se snažno pozlačuje in posrebruje. — Solidnost tvrdke jamčijo brezštevila zahvalna pisma in stodesetletni obstoj tvrdke. — Ceniki, proračuni in načrti se pošiljajo brezplačno.

Fran Erjavec:

Socialno vprašanje našega kmeškega stanu.*

Gospodarske in socialne strukture slovenskega naroda še ne poznamo, vsaj točno ne, zato je pri nas tudi skoraj nemogoče znanstveno in podrobno razpravljati o najvažnejših naših gospodarskih in socialnih vprašanjih. Zaradi majhnega obsega našega ozemlja in majhnega števila našega naroda je pač mogoče površno pregledati in oceniti najglavnejše značilnosti naših gospodarskih in socialnih razmer in potreb ter formulirati tudi tozadevne zaključke, toda podrobnejša analiza je za enkrat še neizvedljiva, kajti kdor ve, kako nastaja celo večina onih redkih števil, ki se pojavljajo tu in tam v našem dnevnem tisku, se jih bo posluževal le v največji sili. To se mi je zdelo potrebno poudariti, preden preidem k svojim nadaljnjim izvajanjem, da opravičim svoj reven in še ta deloma le približen statističen material, ki ga navajam, kajti vsaka znanstveno zasnovana obravnava predmeta, o katerem bom razpravljal, bi morala biti zgrajena v prvi vrsti na vsestranskih in točnih statističnih pregledih, iz katerih izhajajo potem zaključki sami od sebe.

* * *

Slovenci smo za enkrat še povečini kmetiško ljudstvo z mladim in razmeroma maloštevilnim meščanstvom in delavstvom, ki pa postajata polagoma vedno važnejša gospodarska in socialna činitelja v našem narodu, kajti vse kaže, da se bomo morali čim prej rešiti svojega kmetiškega značaja, če se hočemo gospodarsko ohraniti. Po statistiki iz leta 1910. se je preživljalo prebivalstvo v slovenskih deželah takole:

Dežela	Poljedelstvo in gozdarstvo	Obrt in industrija	Trgovina in promet	Javni poklici prosti poklici brez poklica
Štajerska	57:03	17:50	8:06	17:41
Koroška	54:39	17:82	8:72	19:07
Kranjska	63:84	14:69	5:93	15:54
Trst	3:37	34:55	36:18	26:90
Goriška—Gradiščanska . .	62:41	18:18	7:13	12:28
Istra	62:72	13:84	6:99	16:45
Od Slovencev, ki so jih našli v teh deželah 1,253.148 je bilo zaposlenih v teh pokl.	847:347 ali 67:7%	187:380 ali 14:7%	86:912 ali 7:—%	131:509 ali 10:50

* Referat na letošnjih študentskih dijaških dnevih.

V zadnjih 15 letih so se te številke seveda nekoliko izpremenile in — mislim — da zlasti na škodo poljedelstva in gozdarstva ter v korist obrta in industrije, radi česar računam, da pripada danes v Sloveniji poljedelstvu in gozdarstvu komaj kakih 62% vsega prebivalstva, obrti in industriji pa kakih 18% (samo v velikih industrijskih obratih, ki zaposlujejo več kot 50 delavcev, in katerih je danes v Sloveniji 164, je bilo zaposlenih 1. maja letos 38.070).

Kaj sledi iz tega? Odgovor nam je pred očmi: število prebivalstva, ki ga preživljata poljedelstvo in gozdarstvo nazaduje, narašča pa število onega prebivalstva, ki ga preživljata obrt in industrija. Sentimentalni romantiki sicer pretakajo pri tem pojavu solze ter kličejo: »Nazaj h grudi!« (glej »Čas«, l. 1917.), toda socialno in gospodarsko življenje narodov se žal ne ravna po njih željah, temveč po činiteljih, ki so za naše kmetijstvo skrajno neugodni.

Kakšna je bilanca današnjega slovenskega kmetijstva? Približne številke nam kažejo za Slovenijo nekako sledečo sliko: Od celokupne površine Slovenije, ki znaša 1,619.712 ha, odpade na:

poljedelska tla	836.358 ha ali 51·63%
gozdove	690.633 ha ali 42·65%
nerodovitna tla	92.703 ha ali 5·72%

Poljedelstvu služi torej komaj dobra polovica vse površine, na kateri pa seveda niti, izdaleka ne pridelamo zadostne množine živil. Poljedelske statistike nam sicer navajajo približne podatke o našem pridelku, nimamo pa še niti izdaleka ugotovljene naše porabe, zato je kaka točna bilanca našega poljedelstva danes še sploh neizvedljiva. Strokovnjaki sodijo, da lahko izvozimo pri srednje dobri letini približno 100 vagonov fižola, 1000 vagonov krompirja, 500 vagonov zelja, 800 vagonov sadja, 500 vagonov vina in 2000 vagonov sena, dočim pridelamo drugih deželnih pridelkov (razen žita) nekako za dom, zato pa moramo uvoziti letno okroglo 15.000 vagonov žita, ker ga pridelamo komaj polovico toliko, kolikor ga porabimo, da drugih, tudi vsakdanjih živil (n. pr. kolonialnega blaga), ki jih pri nas sploh ni dobiti ali pa v nezadostni množini niti ne omenjam ne. Že iz teh površnih podatkov je razvidno, da slovensko poljedelstvo nikakor ne more preživljati prebivalstva Slovenije in strokovnjaki cenijo, da pridelamo približno le dobro polovico tega, kar potrebujemo.

Vzrokov te visoke pasivnosti naše poljedelske bilance je več, najvažnejša sta pa

1. prevelika obljudenost (65·7 prebiv. na 1 km²) naše zemlje in iz te izvirajoče pomanjkanje poljedelske zemlje, in

2. razmeroma visok odstotek nerodovitne (visoka gorovja) ali le malo rodovitne površine (hribove, kraška tla) in relativno slaba kvaliteta tudi vse ostale naše zemlje, radi česar bi tudi umetno ne bilo mogoče zadostno dvigniti njene plodovitosti.

Razpravljanje o tem drugem vzroku ne spada v okvir te obravnave, pač je pa potrebno, da pogledamo natančneje prvi vzrok. Po statistiki iz leta 1902., ko se je vršilo pri nas zadnje štetje obratov, so bile na vsem bivšem Kranjskem in na Spodnjem Štajerskem (t. j. v tedanjih okrajih Ljutomer, Maribor, Ptuj, Celje, Slovenjgradec, Brežice) posestne razmere sledeče:

Velikost obrata	Število kmetijskih obratov	
	absolutno	v odstotkih
Do 1 ha	34.285	23·70
1— 5 »	47.695	32·95
5— 10 »	25.574	17·73
10— 20 »	24.335	16·80
20— 50 »	10.912	7·52
50—100 »	1.320	0·90
nad 100 »	567	0·40
Skupaj	144.688	100—

Iz te razpredelnice je razvidno, da obsega dobra polovica (56·65%) slovenskih »kmetij« le do 5 ha, da moramo prištevati okroglo dve tretjini naših kmečkih »posestnikov« k malim kmetom in le pičlo tretjino k srednjim kmetom, dočim je število velikih kmetij skoraj malenkostno. Tako je bilo leta 1902. in kdor pozna naše razmere, ve, da se od tedaj to stanje ni bistveno izpremenilo.

Če pomislimo sedaj, da vodijo pri nas vsaj kolikor toliko zadovoljivo gospodarsko eksistenco šele kvečjemu srednji in seveda veliki kmetje, dočim se mali kmetje ne morejo preživljati zgolj od svoje zemlje, nam bo tudi jasno, kolike važnosti je to vprašanje za ves naš narod, ki je, kakor smo videli, po svojem pretežnem delu malokmetski. Radi premajhnega obsega lastnega zemljišča, nezadostne kakovosti naših poljedelskih tal, razmeroma visokih produkcijskih stroškov in raznih drugih okoliščin se ogromna večina malih kmetov niti izdaleka ne more preživljati zgolj s poljedelstvom. Posledica tega je, da pretresa pretežni del našega kmetijstva že dolgo let vedno večja kriza, ki ogroža jedro naroda v njegovi gospodarski eksistenci. Ta kriza se je izražala pred vojno na zunaj predvsem v strahotno naraščajočem izseljevanju, na katerem so trpeli v daleko pretežni meri ravno kmetijski okraji (vseh slovenskih izseljencev štejemo do 300.000 duš, to je nad eno šestino vsega naroda), po vojni, ko je izseljevanje otežkočeno, pa v naraščajoči brezposelnosti in naraščajočem zadolževanju.

Toda same te številke in ti splošni podatki še ne kažejo vse prave mizerije našega malega kmeta. Kdor le nekoliko pozna te razmere na lastne oči in iz lastnih izkušenj — žal, da tudi za to nimamo nobenih točnih statističnih podatkov — ve, da naš mali kmet ne pridela poljedelskih produktov pogosto niti za lastno domačo porabo, kaj šele za

prodaj, dočim mora kriti vse druge neštete tekoče izdatke iz drugih dohodkov, izredne pa danes navadno iz kreditov domače posojilnice. Ti dohodki izvirajo predvsem iz živinoreje in iz gozdarstva.

Če pogledamo naše gozdarstvo, tedaj nam da statistika približno sledečo sliko: V Sloveniji imamo 690.633 ha gozdne površine, kar zavzema 42·65% vse naše slovenske zemlje. Razdeljena je ta gozdna površina, kakor poljedelska na nešteto malih in večjih obratov, in sicer na ozemlju bivše Kranjske in Spodnje Štajerske (zopet po stanju iz leta 1902.) takole:

Velikost obrata	Število gozdnih obratov	
	absolutno	v odstotkih
Do 1 ha	24.128	26·7
1— 5 »	41.928	46·4
5— 10 »	14.645	16·2
10— 20 »	6.738	7·4
20— 50 »	2.369	2·6
50—100 »	369	0·4
nad 100 »	291	0·3
Skupaj	90.468	100—

Če primerjamo sedaj število poljedelskih obratov z gozdnimi, tedaj vidimo, da je to za 54.220 manjše, kar znači, da je 37·41% posestnikov poljedelske zemlje sploh brez vsakega gozda, ogromna večina, t. j. 73% ostalih posestnikov ga ima pa le do 5 ha, kar pomenja, da ga imajo kvečjemu za domačo porabo, pogosto pa niti za to ne. Tako torej vidimo, da more kriti svoje deficitno poljedelsko gospodarstvo s prebitki gozdnega gospodarstva prav za prav le prav neznamen del naših srednjih kmetov, dočim nima velika masa malih kmetov, bajtarjev in kajzarjev od vsega ogromnega slovenskega gozdnega bogastva prav nobenega znatnejšega haska.

Podobno je z živinorejo. Dočim je postajala živinoreja zadnja leta pred vojno, zlasti na Kranjskem, radi smotrenega negovanja in pospeševanja vedno važnejši činitelj, pa zadnja leta zopet znatno izgublja na svojem pomenu. To nam kaže že statistika, ki navaja v Sloveniji:

Leta	Konj	Goved	Prašičev	Ovac	Koz	Perutnine	Panjev čebel
1910	59.000	506.000	540.000	66.000	19.000		
1922	52.000	387.000	302.000	68.000	18.000	870.000	49.000
1924	53.000	379.000	291.000	57.000	16.000	907.000	62.000
v vsej državi 1924	1.063.930	3.869.985	2.496.723	7.639.258	1.730.204	14.195.668	

Kakor vidimo iz te razpredelnice, je število vseh vrst živine pri nas znatno padlo (govedo za 25·1 napram l. 1910. in preišči celo za 46·1%). Temu nista vzrok samo vojna in pa slabe letine za krmo v zadnjih letih,

temveč tudi padajoča rentabilnost živinoreje, ki je posledica cele vrste okoliščin. Pa tudi ne glede na to okolnost, pomenja živinoreja znatnejši gospodarski činitelj prav za prav zopet le za srednjega in velikega kmeta, dočim pri malemu kmetu niti izdaleka ne more kriti primanjkljajev iz poljedelstva. Če računamo na vsak ha 1 glavo živine, kar bi približno odgovarjalo našim razmeram, tedaj vidimo, da ima velika večina naših kmetov tako malo živine, da dobiva od nje komaj v najugodnejših krajih (v okolici mest itd.) kak količkaj pomembnejši dohodek, dočim izgublja drugod pri sedanjih razmerah vedno bolj in bolj svojo nekdanjo rentabilnost in s tem tudi vrednost.

Iz vsega navedenega je torej razvidno, da živita vsaj dve tretjini našega kmetijskega prebivalstva v razmerah, ki nikakor niso rožnate. Njih gospodarstva so visoko pasivna, kajti če še velik del srednjih kmetov danes jedva izhaja, pa lahko trdimo o vseh malih kmetih, da žive v vprav obupnih razmerah. Ne glede na to, da velika večina naših kmetov ne pridelava niti zadostne vsakdanje hrane, radi česar tudi njegova nezadostna prehrana močno slabi njegove fizične moči, jih tarejo danes še vedno večji in večji davki, stroški za ona hraniva, ki jih ne prideluje doma, za delavne moči, za obleko, vzdrževanje poslopij in za razne druge nujne kmetijske potrebščine so danes tako visoki in v nobenem razmerju s ceno njegovih pridelkov, da jih nihče več ne zmaguje. Če je že l. 1902. izračunal odlični kmetijski strokovnjak G. Pirc, da izkazuje celokupna bilanca vsega kranjskega kmetijstva okroglo 5 milijonov zlatih kron letnega primanjkljaja, kar je tvorilo tedaj celih 25% vseh dohodkov, se te razmere od tedaj gotovo niso prav nič izboljšale, pač pa rajši še poslabšale; če pa vzamemo le položaj malega kmeta, ki tvori, da poudarim ponovno, pri nas ogromno večino, je pa ta danes nedvomno vprav obupen, kar povzroča, da hiti naš narod neizbežno v gospodarsko krizo, ki mora roditi usodne posledice. Če je že pred vojno, ko se je ves oni del kmečkega prebivalstva, ki ga ni mogla preživljati domača gruda, lahko izseljeval ter si v tujini dobil znatne zaslužke, ki jih je pošiljal domov, pretiła našemu kmetijstvu pogubna kriza, iz katerega ga je rešila le vojna s svojo ugodno konjunkturo za kmeta, je pa danes pogled v bodočnost več kot temen. Jedro našega naroda stoji sredi akutne gospodarske krize, ki se izraža v neverjetno naraščajoči pavperizaciji najširših ljudskih plasti. Kam mora to neizbežno voditi, je na dlani.

Nikakor še ni treba, da bi morali biti že pristaši Marxovega materializma, če trdimo, da je gospodarsko stanje slej ko prej prevažen družabni činitelj, ki ima odločilni vpliv tudi na fizično, kulturno, moralno in politično stanje naroda, kajti le gospodarsko solidno in trdno stoječ posameznik in ves narod se more zadovoljivo hraniti, oblačiti in stanovati, da ostane fizično zdrav in krepak, le gospodarsko trdno stoječ narod more ustvarjati pogoje kulturnemu udejstvovanju in napredku in le gospodarsko neodvisen narod more ohraniti tudi politično neodvisnost.

Iz teh razlogov imajo vsa prizadevanja za fizično, kulturno in politično okrepitev naroda in posameznih njegovih slojev in stanov trajni efekt le tedaj, če so dotični stanovi in sloji gospodarsko na trdnih nogah. In ravno to — kakor smo videli — pa najštevilnejši del našega naroda ni, ker so to v veliki večini bajtarji, kajzarji ali kvečjemu kmetiči, ki ne morejo preživljati s produkti svoje zemlje niti sebe in svojih družin.

Slovenski narod stoji torej nedvomno pred usodnim eksistenčnim vprašanjem — kam in kako. To vprašanje sicer ni od danes, a postaja vsak dan bolj pereče, zato je naravnost neodpušljivo in več kot značilno za lahkomišelnost površnost, v kakršni živimo, da ravno takih svojih življenjskih in eksistenčnih vprašanj skoraj prav nič ne razmotrivamo. Sicer pa, kakor sem poudaril že uvodoma, nismo raziskali še niti posameznih komponent in radi popolnega nedostajanja najprimitivnejše statistike ugotovili niti najpotrebnejših dejstev, kako naj torej delamo sintezo in iščemo iz nje jasnih in točnih smernic za bodočnost?

Kolikor je pa kljub tem oviram vendar le mogoče že danes pregledati socialne in gospodarske razmere našega malokmetskega naroda, bi formuliral zahteve glede njih sanacije nekako sledeče:

1. z reformami gospodarskega značaja in s potrebnimi gospodarskimi institucijami moramo sanirati današnje rane našega kmetijstva ter ga usmeriti na tako pot, da mu bo zagotovljena možnost gospodarskega obstoja in razvoja;

2. preskrbeti moramo delo in jelo onim znatnim množicam s kmetov, ki se kljub omenjenim reformam še vedno ne bodo mogle preživljati z domače grude; in

3. s socialno političnimi institucijami in reformami moramo prvim in drugim zavarovati vsaj njih najpotrebnejše življenjske pogoje.

O sanaciji našega kmetijstva je težko govoriti, kajti jedro vse krize leži, kakor smo videli, končno vendarle v tem, da ima ogromna večina naših kmetov premalo zemlje in ravno te pa radi prevelike obljudenosti ni kje dobiti. Skoraj edina dva vira, ki prideta tu v poštev, sta razdelitev še preostalih veleposestev ter izvedba vseh potrebnih melioracijskih del, vendar bi pa tudi realizacija teh dveh zahtev še niti izdaleka bistveno ne vplivala na sedanje nezdrave razmere. Razdelitev veleposestev je glede na vladajoče pomanjkanje zemlje nedvomno potrebna, vendar se pomen te pri nas navadno znatno pretirava.

V najugodnejšem slučaju moremo za razdelitev jemati v poštev veleposestva, ki imajo povprečno vsaj 100 ha produktivne površine. Teh je bilo, kakor smo videli, na vsem bivšem Kranjskem in spodnjem Štajerskem med poljedelskim obrati 567 ter med gozdnimi 291 in nekako toliko jih bo tudi v današnji Sloveniji. Žal nimamo nobenih podatkov, kakšno površino zavzemajo ta poljedelska veleposestva, jaz jih cenim na okroglo 10 % vse naše poljedelske zemlje, kar bi zneslo okroglo 85.000 ha. Vzemimo, da bi razdelili to zemljo med najmanjše kmete, to je med one, ki imajo 5 ali manj hektarov zemlje, pri čemur bi teoretično odpadel na

vsakega dober hektar. Vsakemu je jasno, da bi jim bilo s tem hektarjem še jako malo pomagano. Upoštevati je pa treba, da prihaja za razdelitev v pošteve le ona površina, ki jo ima dotično veleposestvo nad 100 ha in te bi bilo po našem računu le kakih 30.000 ha. Kljub temu, da nam torej teoretični računi (v praksi bi bil efekt najbrž še neugodnejši) še niti izdaleka ne pokazujejo rešitve našega malega kmetijstva, je pa ta problem vsekakor za nekatere dele Slovenije, zlasti za Prekmurje, tako važnega pomena, da ga nikakor ne smemo pustiti z vidika, kajti par tisoč kmetičem bi se s tem vsekakor pomagalo na noge, kar je že nekaj.

Večjega pomena bi bila razdelitev gozdnih veleposestev. Nad 50 ha veliki gozdni obrati posedujejo v Sloveniji skupno 197.266 ha gozdov, kar tvori 27,2% vse naše gozdne površine, in sicer jo imajo v rokali:

država	1.764 ha
verski zaklad	19.296 „
občine	2.254 „
dežela in okraji	61 „
cerkev	10.412 „
zadruga in skupnosti	10.885 „
zasebniki	152.594 „

Teoretično bi razdelitev veleposestniških gozdov skoraj na mah rešila vladajoče pomanjkanje gozda pri veliki večini kmetov, kajti če bi razdelili to gozdno površino med one kmete, ki so doslej sploh brez gozda, bi je dobil vsak skoraj 4 ha, kar bi bilo gotovo nedoglednega pomena za naš kmetijski stan. Toda pomisliti moramo, da leže ti gozdovi po večini koncentrirani le v nekaterih pokrajinah Slovenije, kakor na Kočevskem, v nekaterih delih Notranjske itd., dočim so zopet celi okraji sploh brez gozdnih veleposestev. Pri razdeljevanju bi bilo torej mogoče upoštevati le one malokmečke interesente, ki živijo v neposredni bližini gozdnih veleposestev, kar bi rodilo seveda takoj povsem drug rezultat, nego se nam pa dozdeva v prvem hipu. Kakor pri poljedelskih veleposestvih, tako pa tudi pri gozdnih njih razdelitve med potrebne interesente nikakor ni izgubiti z vidika, kajti tudi pri tem bi bilo gotovo mogoče pomagati na noge zopet par tisočem malih kmetov, kar bi pa ne prišlo v poštev za razdelitev in tega bi bilo jako veliko, bi bilo pa vsekakor umestno in potrebno pametno in smotrno socializirati, toda nikakor ne v korist države, ki je pri nas preslab gospodar, temveč občin in okrajev, zlasti pa okrožij.

Razdelitev poljedelskih in gozdnih veleposestev bi bila torej vsekakor velikega pomena za znatno število kmetičev, toda pereče krize našega kmetijstva bi ona še daleko ne rešila, ker bi ostala ogromna večina zemlje potrebnih kmetov še vedno brez zadostne poljedelske in gozdne površine. Glede tega pretežni večini sploh ni mogoče pomagati, ker zemlje ni kje vzeti, zato prihajajo pri saniranju našega kmetijstva v poštev le še nekateri drugi momenti, ki so sicer velevažni, a zadevajo vendarle v prvi vrsti one kmete, ki imajo vsaj toliko zemlje, da jim je s

primernimi ekonomskimi reformami in institucijami dana možnost aktivnega kmetovanja. Te reforme in institucije bi bile:

1. izpopolnitev, poglobitev in nadaljnja razširitev vseh vrst združništva, ki se je pri nas sicer že jako lepo uveljavilo (l. 1923. smo imeli samo v Sloveniji 810 zadrug z 200.000 člani in skoraj tremi milijardami dinarjev denarnega prometa), a so vendar še celi okraji, ki vprav kriče po združni samopomoči;

2. pospeševanje umnega in intenzivnega kmetovanja. Res je, da je naša zemlja relativno slaba, toda produkcija bi se dala z uporabo vseh modernih tehniških sredstev vendarle še znatno dvigniti, za kar je pa seveda potrebna intenzivna strokovna izobrazba kmečkega stanu, ki je doslej pri nas še jako zanemarjena;

3. usmeritev našega kmetijstva v one produkcijske panoge, ki so za naše razmere najprikladnejše in najdobičkanosnejše. To bi bila zlasti umna živinoreja ter sajenje industrijskih rastlin (n. pr. hmelja, sladkorne pese itd.), kajti jasno je, da bo naša žitoreja spričo konkurence od jugovzhoda vedno bolj nerentabilna;

4. ureditev vse naše gospodarske politike zlasti davčne in carinske v državi, pokrajini in občini v smeri čim intenzivnejše zaščite in vsestranskega pospeševanja kmečkega stanu in gospodarstva.

Vsi ti činitelji bi nedvomno najugodnejše vplivali na gospodarsko bilanco našega kmetijstva, tako da bi se dalo vsaj srednjega ter trdnjšelega malega kmeta rešiti preteče mu gospodarske propasti, ki se mu pri sedanjih razmerah nedvomno obeta.

Socialno vprašanje našega kmetijskega stanu pa s tem še niti izdaleka ne bo rešeno, kar sem povdaril že opetovano, kajti če ima dobra polovica naših kmetov premalo zemlje celo za skromno preživljanje lastnika in njegove družine, so vse najrazličnejše reforme in še tako lepe institucije zanj le udarec v vodo. Nastaja torej vprašanje, kako preživiti te znatne množice našega naroda in tu najdemo en sam izhod, to je: zaposliti jih drugod in to v obrtu ter v industriji.

V prejšnjih časih se je reševalo to vprašanje samo po sebi in precej enostavno. Kdor se ni mogel preživljati od svojih par zaplat zemlje in svoje domače obrti, je povezal culico ter odšel z odraslim sinom v alpske, westfalske ali ameriške rudnike, odkoder je pošiljal prihranke domov, da je plačala žena dolgove, prekrila raztrgano streho in kupila kravico, ko se je izgaral, je pa prišel domov umret. Tako je šlo že par desetletij pred vojno, toda vsak, ki je proučeval te razmere ve, da so bile nezdrave in da so opasno slabile življenjsko silo naroda, ker so mu redno odtegovale najboljše delovne moči, za kar domov poslani prihranki nikakor niso bili primeren ekvivalent. Danes so se te razmere še znatno poslabšale, kajti gospodarska kriza, ki pretresa po vojni ves svet, je zaprla našim ljudem pot v tujino, zato se pojavlja vsak dan v bolj pereči obliki vprašanje, kako zaposliti doma oni del prebivalstva, ki se ne more preživljati od grude.

Iz tega je razvidno, da je ustvaritev, utrditev in razvoj obrta in industrije pri nas velevažno vsenarodno vprašanje in nikakor ne zgolj zadeva kapitalistov, kar le pre pogosto čujemo od puhlih demagogov ali pa gospodarskih in socialnih analfabetov. Razvoj obrta in industrije je za nas eksistenčne važnosti, kajti le z močno obrtno in industrijsko produkcijo moremo kriti primanjkljaje visoko deficitnega kmetijstva ter tako obdržati plačilno bilanco naroda v ravnotežju in le obrt ter industrija sta ona dva činitelja, ki moreta konzimirati ter ohraniti narodu one številne delovne sile, ki v kmetijstvu ne najdejo dela in jela, brez te smo neizogibno obsojeni v propast. Žal, da se tega danes naša javnost sploh vse premalo zaveda, radi česar tudi ne posveča temu našemu življenskemu vprašanju skoraj nobene pažnje, kar nam jasno kaže dan za dnevom ves naš tisk, ki se za vse to niti ne zmeni ne, kakor bi šlo tu res le samo za interese peščice naših kapitalistov, delniških družb ali bank in ne za eksistenčno vprašanje celokupnega slovenskega narodnega gospodarstva, katerega aktivnost je pogoj njegovega kulturnega napredka in politične svobode. Večina slovenskega naroda pripada res še kmečkemu stanu, toda že ta površna analiza gospodarskih in socialnih razmer našega kmečkega stanu nam dokazuje, da preživlja naše kmetijstvo krizo, iz katere je izhod izven agrarizma, česar bi se morala jasno zavedati vsa naša javnost, zlasti pa še vse resne politične skupine, ki imajo res pred očmi interese te peščice, ki se zove slovenski narod.

Če pogledamo sedaj na naš obrt in našo industrijo, tedaj vidimo tudi tu precej žalostno stanje. Res je, da je ugodna povojna konjunktura rodila nepričakovan razmah industrijski inicijativi, toda absolutno nerazumevanje in popolna pasivnost, da pogosto celo vprav sovražno stališče, ki ga zavzemajo merodajni činitelji nasproti slovenskemu obrtu in slovenski industriji so povzročili, da ječita danes oba v slični krizi kakor kmetijstvo, če ne še večji. Posledica tega je, da je nadaljna inicijativa že skoraj izgínila, da se obratovanje v večini obrtnih in industrijskih panog omejuje, in da grozi marsikateremu podjetju sploh popolna likvidacija, brezposelnost pa narašča v doslej še nepoznani meri. Predaleč bi zašel in to tudi ne spada v ozek okvir mojega današnjega referata, če bi začel podpirati tudi ta odstavek s statističnim gradivom, toda eno je gotovo: našemu delavstvu se obetajo še bridki dnevi in naš mali kmet ne bo vedel kam s svojimi doraslimi otroki.

Pozitivne naloge, ki nas torej na tem polju danes čakajo, bi bile na kratko nekako naslednje:

1. z vsemi silami moramo podpirati ustvaritev, utrditev in razvoj obrta in industrije (pri čemur bi se lahko udeještovalo zlasti združništvo), za kar ima v naši državi samo Slovenija tudi vse pogoje, namreč les, premož, vodne sile, zadovoljiva prometna sredstva in kvalificirane delavne moči;

2. poskrbeti moramo, da bo tudi državna in samoupravna gospodarska politika omogočevala obrti in industriji vse eksistenčne in razvojne pogoje; in

3. skrbeti moramo za moderno strokovno izobrazbo in napredek obrtnega naraščaja, da ohranita naša obrt in industrija konkurenčno zmožnost tudi napram inozemstvu, ker je marsikatera naša industrijska panoga že danes primorana izvažati v inozemstvo.

S tem bi pa socialno vprašanje našega kmečkega stanu, oziroma bolje rečeno našega naroda še vedno ne bilo rešeno, kajti jasno je, da samo zaposlenje še ne zavaruje vseh nujnih življenjskih pogojev. Naš mali kmet bi bil še vedno predan vsem posledicam raznih elementarnih in drugih nezgod, njegovi v obrtu in industriji zaposleni otroci pa izrabljanju, ki je imanentno modernemu kapitalističnemu gospodarskemu sistemu. Treba je zato, da čim najbolj omejimo in ublažimo to in drugo ter ustvarimo malemu človeku, zlasti pa kmečkemu in industrijskemu proletarcu čim ugodnejše delovne in življenjske pogoje, kar dosežemo z dobro urejeno socialno politično zakonodajo in socialno političnimi institucijami.

V primitivnem, ponekod še na pol patriarhalnem gospodarstvu, kakršno prevladuje danes še po mnogih jugovzhodnih pokrajinah naše države, še ne čutijo potrebe po kakem smotrenem in sistematičnem socialnem skrbstvu, kajti to se začne intenzivneje pojavljati šele tam, kjer se začne porajati proletarijat, četudi v širšem pomenu besede. In proletarsko življenje živi danes vsaj polovica slovenskega naroda, zaradi česar to vprašanje zopet ne more imeti nobenega partikularističnega značaja, temveč postaja v vedno večji meri obče narodno vprašanje, kajti tudi dobrobit manjšine bitno zavisi od socialnih razmer večine. Tudi v tem pogledu nas naše današnje razmere ne morejo zadovoljevati. Socialno politična vprašanja in težnje so doslej pri nas še jako malo popularne in široka javnost z inteligenco na čelu ter celo velik del najbližjih interesentov jih motri precej apatično, strokovno usposobljene delavce na tem polju bi pa lahko sešteli skoraj na prstih ene roke. To je tudi vzrok, da imamo pri nas sicer precej začetkov socialno političnega dela, izvirajočega neposredno iz prevratne dobe, a menda prav nikjer nobenega količkaj dovršenega ali vsaj zadovoljivega. Praktičnih socialno političnih vprašanj v našem tisku sploh skoraj nihče ne razpravlja, ker gleda široka javnost nanje navadno le kot na dolgočasen balast ali pa celo nepotreben in škodljiv luksus. Da je to nezdrav in žalosten pojav, je na dlani, kajti čeprav socialno politični nauki še ne tvorijo predmeta nobenih naših šolskih izpitov, postajajo vendarle tem večjega življenjskega pomena za vsak narod, čim bolj se pavperizirajo in proletarizirajo posamezni njegovi sloji. Ker je čim večje izrabljanje delovnih sil imanentno današnjemu kapitalističnemu gospodarskemu redu, so razne socialno politične uredbe edino sredstvo, ki ščitijo gospodarsko šibke sloje pred tem izrabljanjem in ga obvarujejo duševnega in telesnega propada, ki takemu izrabljanju nujno sledi. In čim večji je

odstotek socialno politične zaščite potrebnega prebivalstva, tem bolj je na teh vprašanjih zainteresiran ves narod, oziroma bi vsaj moral biti.

Ne spada v okvir tega referata, da bi razprejal to vprašanje še podrobnejše pač naj pa tudi v tem pogledu navedem nekaj konkretnih pozitivnih zahtev, ki jih bo treba že glede na današnjo socialno strukturo našega naroda ter socialni in gospodarski položaj zaščite potrebnih slojev čim prej urediti in izvesti. Te bi bile v glavnih obrisih nekako naslednje:

1. ureditev sistematičnega mladinskega skrbstva s posebnim ozirom na sirote, nezakonske otroke ter otroke moralno defektnih staršev;
2. ureditev stanovanjskih razmer, zlasti v industrijskih krajih;
3. skrb za brezposelne z ureditvijo sistematičnega posredovanja dela, zavarovanja za slučaj brezposelnosti in izseljeništvaja;
4. popolna zgraditev in reforma bolniškega, nezgodnega in starostnega zavarovanja oziroma zadovoljiva izvedba splošnega socialnega zavarovanja;
5. čim dalekosežnejša zaščita dela in delavca, zlasti mladoletnih in ženskih delovnih sil;
6. ureditev vprašanja kmečkih delavcev in poslov; ter
7. ureditev ubožnega in hiralnega skrbstva.

Kakor sem že omenil, imamo doslej pri nas še komaj zarodke teh posameznih panog socialnega skrbstva, ki ga je treba smatrati kot organično celoto, v kateri ne sme manjkati prav noben člen. Vzrok temu je popolno nerazumevanje za te probleme in še večje pomanjkanje volje in stremljenja po njih ureditvi. Do prevrata je bilo skoraj vse socialno politično delo prepuščeno občini, po prevratu ga je prevzela v svoje roke država, toda zmožen ga ni voditi nobeden teh organizmov sam zase, ker je socialno skrbstvo tako obširen in kompliciran sistem, da zahteva čim intezivnejšega in sistematičnejšega sodelovanja vseh činiteljev od občine preko okraja do države. Da se bo pa to zgodilo, je treba, da se začne podrobneje pečati s temi vprašanji zlasti mladina, ki jo čakajo na tem polju še polne roke ustvarjajočega dela.

S tem bi končal ta površen obris, kolikor ga je mogoče očitati v takem kratkem referatu. Če bi hotel na kratko resumirati, bi dejal: Naš malokmetški narod živi sredi akutne gospodarske krize, iz katere je edini izhod ta, da začne čim bolj prehajati v obrt in industrijo, če se pa hoče tudi kot tak ohraniti duševno in fizično zdravega, si mora pa čim bolj izgraditi svojo socialno politiko.

B. Šedivý:

Srbska sfinga.

I.

Na svetu je mnogo zla vsled neznanja in pogrešnih pojmov. Mi katoličani, ne pa kat. cerkev, smo že mnogokrat v zgodovini napravili to napako, da smo si pred lučjo resnice zakrili obraz, če se nam je zdela prebridka. Ker mnogokrat nismo imeli poguma, da bi priznali svoje napake ter se jih skesali, zato pa tudi večkrat ni dozorel v nas resno mišljen trden sklep poboljšanja. Ne iz nemarnosti ali hudobije, temveč le iz tega vzroka smo katoličani često zamudili velike trenutke, ki so bili zelo pomembni za celotno katoličanstvo. Prav posebno pa velja ta ugotovitev tako za južne, kakor tudi za severne Slovane. Gotovo bi zlasti za Slovane tako značilna nesloga že davno spadala samo v zgodovinske knjige, če bi se slovanski narodi poglobili v svoj duševni in zgodovinski razvoj in bi se seznanili z duševnostjo sosednih narodov ter bi se hoteli iz tega kaj naučiti. Medsebojnim predsodkom, hegemonističnim težnjam, ostrim preprirom, kakor tudi večkrat naravnost strastni medsebojni mržnji je treba iskati vzroka v neznanju. Seveda pa še s tem ni rečeno, da bi spoznanje lahko pripeljalo na pravo pot tiste, ki niso dobre volje.

Slovinci in Čehi, ti tipični predstavniki zapadne omike med Slovani, kaj radi gledajo skozi svoja zapadna očala na ostale Slovane, ki so več ali manj vzgojeni v vzhodnem ali orijentalnem duhu. Oni celo odločno zahtevajo, da »kulturno nižje stoječi« orijentalci razumejo njih, prosvetljene zapadnjake. Toda to je prav tako nemogoče kakor ni možnosti, da bi zapadnjaki znali pravilno postopati z orijentalci, dokler se ne poglobijo v njihovo zgodovino. Zgodovinski študij je za razumevanje vzhodnih kršč. narodov tem potrebnejši, ker ima izročilo ali tradicija pri vseh orijentalnih narodih zelo važno vlogo. Zgodovina pa menda ni zarezala nikjer tako globokih brazd v narodno dušo kakor pri Srbih. Ves dosedanji razvoj srbske kulture je tako ozko zvezan z usodo nekdanjega bizantinskega cesarstva in očituje toliko bizantinskih vplivov, da more doumeti srbski zgodovinski razvoj samo tisti, ki tudi dobro pozna bizantinsko zgodovino. Kdor pozna bizantinsko in z njo organično spojeno srbsko zgodovino, temu je jasno, zakaj so Srbi takšni, kakršni so, razumljivo pa mu je tudi, da bi vsak drug narod na njihovem mestu moral biti njim enak.

Za južne Slovane je bilo usodno, da so se naselili v območju dveh kultur.

L. 395. je namreč cesar Teodozij končno veljavno razdelil ogromno rimsko državo na dva dela. Meja med Vzhodno in Zapadno državo je šla približno od Valjeva do Kotora. Tako so torej današnja Srbija, Črna gora in Bolgarija ostale v Vzhodni, vse druge jugoslovanske pokrajine pa v Zahodni rimski državi. Ta politična razdeljenost južnih plemen pa je imela za posledico tudi njihovo kulturno in versko razdvojenost. Na vzhodu od te črte se je uveljavila vzhodna, na zapadu pa zahodna omika. Vendar

pa imajo Hrvati, če izvzamemo Dalmacijo, v svojem značaju mnogo več orijentalnih primesi ko zapadnoevropskih in to vsled svojevrstnega zgodovinskega razvoja. Tu je treba iskati prvega vzroka antagonizma (borbe) med južnimi Slovani.

Prevladovanje Grkov v Vzhodni rimski državi ali Bizantiji, posebno v Grčiji in v državni prestolnici, v Carigradu, ter v drugih pokrajinskih in trgovskih središčih, visoka stopnja grške prosvete, majhno število Latincev v Bizantiji, ki se je vedno bolj zmanjševalo, ker je prenehal uradniški pritok z latinskega Zapada, dočim so se naseljeni Latinci začeli vtapljati v grško prebivalstvo, vse to je povzročilo, da se je Bizantija začela pogrčevati, čeravno je bil uradni jezik latinski še do vlade cesarja Tiberija (578—582).

Grki so imeli zveze z Vzhodom že od najstarejših časov in se niso mogli obraniti vzhodnih vplivov. Ko je bila grška kultura za atenskega prestiža na vrhuncu, je bil orijentalni vpliv majhen. Ko pa je Aleksander Veliki (336—323 pr. Kr.) osvojil nove pokrajine do Turkeстана in do Indije in so se Grki polastili azijskih in afriških provinc, so nastale tu grške naselbine. Grki so prišli na torišču starih orijentalnih kultur z njimi v tesne zveze. Medtem, ko je grški jezik postal svetoven in so Grki postali kozmopoliti, so se vdolbli v grški značaj močni in raznoliki vplivi orijentalnih tal. Tako se je vzhodni značaj počasi vtisnil v duševno in fizično življenje srednjevekovnih in bizantinskih Grkov. Egipt, Palestina, Sirija in Mala Azija so postale za avtohtono Grško nekakšna Amerika. Posebno Sirci so se pod bizantinsko vlado razvijali z japonsko energijo in z ameriškansko brzino. V teh krajih nastala prosveta je s svojimi orijentalnimi primesmi polagoma podjarmila tudi evropsko grštvo. V tem orijentalnem smislu se je razvijala bizantinska kultura tudi takrat, ko je Bizantija l. 640. izgubila Sirijo in Egipt in l. 1071. Malo Azijo, izhodišče orijentalnih vplivov. Tedaj so namreč arabski, seldžučki, armenski in turški vplivi zamenjali egiptске, sirske in maloazijske. Zato ima vsa bizantinska kultura, pa tudi vse od nje odvisne slovanske kulture, popolnoma orijentalni značaj.

Vzhodna kultura temelji na popolni podrejenosti človeka neki višji, nadčloveški sili. Ta nadčloveška sila, ki se ji je pokorilo vzhodno človeštvo, je dobivala tekom časa različne oblike.

Ko se je človeštvo oddaljilo od prvotnega verstva, je iskalo to nadnaravno silo v prirodi. Nam nepojmljivi indijski in egiptski bogovi in krutosti frigijskega bogočastja z Molohovim ognjem, ki je požiral človeške žrtve, nam dokazujejo, kako resno pojmuje orijentalec službo božjo in na kako velike žrtve je pripravljen za svojega boga.

To oboževanje prirode pa je stavilo tako velike zahteve na telo, da se je človeška narača morala upreti. Buda je osvobodil Indijce oboževanja prirode in jih opozoril na nečimernost čutnega, telesnega življenja. Indijec se je pod vplivom Bude prostovoljno odrekel uživanjem in dobrotam čutne narave in prostovoljno je sprejel njeno zlo, zlasti največje naravno zlo,

smrt. Indijec se popolnoma zgrudi pred višjo silo ter se v zavesti svoje ničnosti ne more povzpeti niti tako visoko, da bi si lahko ustvaril določen in vsaj nekoliko jasen pojmi o božanstvu. Samo to on ve, da je narava grešna, da torej božanstvo mora biti nekaj popolnoma drugačnega kakor je naroda; vsled tega pa seveda v grešne zemeljske okove vkovan človek ne more dobiti pravega pojma o božanstvu. Indijec si zamišlja višjo silo kot nekako uničenje narave, kot megleno nirvano. Budizem se bori z naravo, s trpljenjem in umiranjem. V budizmu se je orientalna zavest ničevnosti pred višjo silo izpremenila v orjaško trpljenje in odpoved. Mahatma Gandhi (glej Soc. Misel, št. 4) nam dokazuje, kako globoko je vkoreninjena ta zavest in kako ta gigantska pasivnost more ogrozati celo tako silo kakor je svetovna angleška država.

Vse vzhodne narode preveva zavest človeške nemoči pred višjimi silami. S tem dejstvom je v zvezi slepo spoštovanje avtoritete. Po vzhodnem pojmovanju ne more namreč človek ničesar ustvariti iz lastne energije, in če bi tudi mogel kaj ustvariti, bi bilo to delo grešno. Človek je samo orodje usode ali božanstva. Če je kdo napravil kaj velikega in je ravnal pri tem v skladu z orientalnimi značajem, četudi ne vedno z neoporečnimi sredstvi, je to orientalcem dokaz, da je on božanstvu ljub, če že ni v njem neka nadzemeljska sila. Zato postane on neomajna avtoriteta, ki se ji brezpogojno zaupa. Zato je razumljivo, zakaj ni mogoče odstraniti n. pr. Pašića, ki je kljub svojim napakam za Srbe vendar zelo zaslužen. Jasno je, da sta v boju s tako avtoriteto kakor je Pašić morala podleči celo tako energična in v zapadni šoli vzgojena Stojan Protić in Nastas Petrović.

Če pa so naši predniki ustvarili kaj dobrega, potem je treba to čuvati in se tega držati. Zato je treba ohranjevati stare tradicije, in sicer ne samo njihovo vsebino, temveč tudi obliko. In res se tudi najbolj fanatični brezverec ne drzne zavreči starih izročil, pa naj so še tako versko pobarvana. Kakor priprost kmet bo tudi on obhajal »slavo« kot spomin na tisti dan, ko so njegovi pradedi prestopili v krščanstvo. Ravnotako bo štirideseti dan po smrti svojega sorodnika pozval na njegov grob pravoslavnega popa in po starem običaju pogostil na grobu vse prisotne z jedili, ki so bila pokojniku najdražja. Iz podcenjevanja človeške moči pa izvira tudi nepodjetnost in apatija ter slepa udanost v usodo. Mohamed s svojim fatalizmom ni prinesel ničesar novega na svet. On je samo z besedami izrazil to, kar je že itak bilo v orientalni duši. Ta vzhodni duši tako dobro prikrojen fatalizem je tudi glavni razlog, da se je mohamedanstvo tako naglo razširilo.

V zvezi z zavestjo človeške nemoči pa je praktično podcenjevanje človeškega telesa in človeške duševne in telesne energije. Zato zahtevajo vzhodna verstva trpinčenje človeškega telesa, zlasti s postom. Ker odpoved odgovarja vzhodnemu duhu, vsled tega se ni čuditi, če se je abstinenca

tako močno razširila med srbsko mladino. Seveda pretirano podcenjevanje telesa časih prehaja v nasprotno ekstreme.

Značilno je za orijentalce, da so nepristopni za umske, logične dokaze. Kdor hoče pri njih imeti uspeh, mora delovati na srce. Zapadnjaku pa je posebno nerazumljiva ta lastnost vzhodnega človeka, da je lahko obenem pristaš dveh popolnoma nasprotnih svetovnih in življenjskih nazorov. Niso redki slučajji na Vzhodu, da je kak pravoslavni visok cerkveni dostojanstvenik dober kristjan, vendar pa direktno in indirektno podpira framašone. Celó visoko izobraženi ljudje, ki so popolni brezverci in člani framašonskih lož, ne samo branijo pravoslavje, temveč ga skušajo celo širiti z živo in pisano besedo.

Neizčrpno bogastvo duševnih zakladov imajo vzhodni narodi, zlasti Srbi, na polju narodnega pesništva, kjer se udejevtuje ne razum, ampak čuvstvo. A na vseh poljih človeškega uma je vzhodni človek bolj trpen in pasiven ko pa tvoren in aktiven. Nič bolj aktiven pa ni vzhodni praktični razum. Iz tega razloga je orijentalec manj zmožen za sistematski red in organizacijo, pa tudi za samoupravo in ustavo. Le tako se da objasniti nered po srbskih hišah, pomanjkanje kakršnihkoli prosvetnih in gimnastičnih organizacij med vzhodnimi narodi. Če pa kje obstojajo, jih ohranjajo pri življenju samo zapadnjaki. Orijent pač zna trpeti, se žrtvovati in torej tudi vojskovati, ne zna pa živeti in vladati. Radi tega se zapadni človek tako lahko uveljavi v vzhodnih organizacijah, zlasti ekonomskih če že ne vodi odločilne vloge. Pravega domoljuba boli srce, ko vidi, kako je neštetim najmočnejšim srbskim in hrvatskim gospodarskim institucijam le še ime srbsko oziroma hrvatsko. Le kak upravni svetnik, zadnji uradnik, tolmač in sluga so Srbi ozir. Hrvati, ali pa celo Slovenci, če hočejo bolj inicijativnega človeka, odločilna mesta pa so v rokah tujcev, zlasti Nemcev in Francozov, ki imajo sicer za nas lepe besede, ali zato odjedajo bogastvo in kruh domačinom.

Slovenci se kaj radi pritožujejo nad slabim funkcioniranjem državnih uradov in to po vsej pravici. Nobeno zabavljanje in nobena sedanja srbska stranka pa ne more ozdraviti teh razmer, ker je treba uspešnejšega sredstva. Pravi vzrok počasnosti in slabemu izvrševanju službe je namreč orijentalna pasivnost in apatija. Duš pa ni mogoče čez noč spremeniti, zlasti ne z enim samim ukazom, s političnim programom ali pa s spremembo vlade. Izboljšanje bo nastopilo še le takrat, ko se bo srbska in hrvatska inteligenca vživela v svojo narodno tradicijo, izkopala iz nje verske zaklade in prepojila s krščanstvom ter spojila s svojo dobre sestavine zapadne kulture.

Karakteristično je za vzhodne narode, da ne poznajo mirnega razvoja. Oni prenašajo stari tradicionalni red tako dolgo, dokler je mogoče. Ko pa se človeška narava upre, takrat pa poznajo samo eno rešitev problema: revolucijo. Odtod vedne vstaje na Vzhodu. Jasno je pa tudi, zakaj je imela Srbija od prve vstaje l. 1804. pa do danes že 13 ustav, sprejete vse na

več ali manj revolucionaren način. Krvave palačne revolucije, večne intrige, despotizem, vse to je ozko spojeno z Orijentom.

Žena ni ustvarila nič velikega v zgodovini, ni ničesar važnega odkrila ali iznašla, ni stvorila filozofskih sistemov. Pri ženski je pač glavno ne razum, temveč čuvstvo. Ona zna pa tudi mnogo bolje izraziti svoja čuvstva ko moški. Ženska lahko vzdržuje v svoji duši tudi nasprotno nazore. Ona si je sicer svestna svoje telesne in duševne nemoči, vendar pa je mnogo večja v trpljenju in požrtvovalnosti ko moški. Že po svoji naravi pa je tudi bolj zaprta. Seveda pa s tem ni rečeno, da je ona manj vredno bitje. Le dopolnilo moža je, kakor je mož njeno dopolnilo. Vse te lastnosti očituje tudi vzhodna kultura. Zato pač lahko rečemo, da je vzhodni človek v vsem svojem življenjskem udejstovanju ženska.

Zapadna kultura pa ima moški značaj. Podlaga zapadne kulture je človekova samostojnost in delavnost. Zapadnjak teži po neodvisnosti. Njegova energija se hoče uveljaviti. Njegov organizatorni duh pa še potencira energijo posameznikov. Velika napaka zapadnjaka je njegova samovolja in trdovratnost, ki često vodita h klikarstvu in cepljenju organizacij. Zapadni duh je ustvaril filozofijo in svobodno umetnost, dočim je na Vzhodu upodablajoča umetnost še sedaj pretežno v službi vere, kakor je bila poezija, dokler se ni uveljavil v njej zapadni vpliv. Samozavest zapadnega človeka je šla tako daleč, da v filozofskih religijah celo bogove ustvarja po svojem okusu. Stari Grki so do viška razvili umetnost in filozofijo, Rimljani pa praktični razum (upravo, promet, pravo). Tako je Zapad že pred Kristom kakor v renesanci in v moderni dobi hotel ustvariti ideal popolnega in neodvisnega človeka, kakor ga je oznanjal Nietzsche. Zapad je nazadnje vzgojil zverinskega, brezbožnega človeka, tipičnega materijalista in kapitalista, modernega človeka naše dobe.

II.

Težnje Vzhoda in Zapada pa je uresničilo in spojilo krščanstvo. Dalo je Vzhodu to, po čemer on hrepeni, nekaj tajinstvenega, nekaj, kar je vzvišeno nad človeško naravo, Boga v pojavu Kristusovem. Zapad pa je zopet videl v Kristu svoj ideal, najmogočnejši, najpopolnejši, z božjo naravo združen človek je stopil na zemljo. Tako je krščanstvo v Bogu - človeku dobilo v dediščino nalogo, da zedini Vzhod in Zapad.

V prvih treh stoletjih se je res moglo reči o krščanstvu: en Bog, ena vera, en krst. Da se že tedaj niso občutile kulturne in narodne razlike, je samo dokaz, kako veliko navdušenje je vladalo med prvimi kristjani, in kako čvrsta je bila med njimi vez krščanske ljubezni. Ne da se pa tudi tajiti, da je na cerkveno edinstvo dobro vplivalo preganjanje. Če ima skupna nevarnost tako moč, da spravi celo najhujše sovražnike, kako ne bi mogla vsaj začasno potisniti v ozadje kulturnih razlik med krščanskimi in verskimi občinami zapadnih Rimljanov in takrat še ne popolnoma orientálnih Grkov, ki so tedaj tvorili jedro cerkve!

Velika nesreča pa je bila za cerkveno edinstvo, da so po l. 313., ko je cesar Konstantin dal cerkvi prostost, prestopile v krščanstvo velike množice ljudi ne iz prepričanja, temveč iz želje po materijalnih koristih. Ugodno pa je bilo za razvoj razkola tudi to, da so kristjani za časa preganjanj morali osredotočiti vse svoje sile na znanstvene napade verskih nasprotnikov. Prav za prav pa tudi tedaj ni bilo potrebe znanstvenih metod za versko obnovo med kristjani. Saj je bila cerkev v tistem času sestavljena iz skoraj samih junakov in značajev in vsaka kaplja mučeniške krvi je rodila novo navdušenje. Kakor ni sedanja cerkev pripravljena na zedinjenje, tako tudi prvi kristjani niso bili pripravljene, da bi mogli popolnoma prekvasiti s Kristovimi nauki novodošle mase. Tako so te mlačne verske množice prinesle v Cerkev na Vzhodu vzhodnega, na Zapadu pa zapadnega kulturnega duha.

Modroslovje in pa bogoslovje, ki temelji na modroslovju, sta v velikih meri odvisna od ljudske duše in karaktera kakega naroda. Zato ni čudno, če opazimo v dobi procvita krščanskega bogoslovja, ki je sledilo preganjanju, že velike razlike. Res so enaki zaključki, enake so resnice, enaka je vera na Vzhodu in Zapadu, toda načini objašnjavanja, primere, metode in znanstveni aparat so različni.

Na Vzhodu so začeli čim dalje bolj zanašati orijentalnega kulturnega duha v krščanstvo. Ta vzhodni duh se ni mogel sprijazniti zlasti z mislijo, da je Krist vzela na sebe slabotno človeško naravo. Vse krive vere, ki se od 4. stoletja javljajo na Vzhodu, kakor gnosticizem, manihejstvo, arianstvo, nestorijanstvo, monofizitstvo, zlasti pa borba proti svetim podobam, niso nič drugega kakor popolnoma z vzhodnim duhom prožeto krščanstvo, kakor v krščansko obleko zaviti orijentalni kulturni duh. Te krive vere so jemale pravoslavni cerkvi na Vzhodu največ sil ravno tedaj, ko jih je najbolj potrebovala za poglobljenje verske misli. Razen tega pa so borbe s temi krivimi verami zanašale v vzhodno cerkev še več orijentalnih vplivov.

Na stežaj pa so bila odprta vrata vzhodne cerkve orijentalnim vplivom tudi vsled neprestanih borb Bizantije. Stoletna vojna s Peržani, hunski, germanski, slovanski in obrski napadi, borbe z mohamedanskimi Saraceni, Seldžuki in Turki so uničevale cerkveno organizacijo. Ni treba naglašati, da je potreba širjenja praktičnega krščanstva največja ravno v vojnih časih, ko trpi ljudska morala. Vzhodna cerkev pa je ravno takrat versko-moralne probleme pustila stopiti v ozadje. Ker so bili skoraj vsi sovražniki Bizantije obenem zelo nevarni nasprotniki križa, zato je vzhodna cerkev zbrala vse svoje notranje sile za boj proti sovražnikom države. Ko je bila za časa cesarja Iraklija (610—641) Bizantija že na robu propada in so poganski Peržani stali že pred vratmi Carigrada, takrat se je Bizantija rešila samo z moralno in denarno pomočjo bizantinske cerkve.

Še en važen vzrok je, da se krščanstvo v Bizantiji ni moglo vkoreniniti, namreč vmešavanje cesarjev v verske zadeve.

Za tri stoletja zatirane kristjane pač ni bilo večjega veselja ko videti cesarja kristjana na tistem dvoru, ki je bil nekdanj njim tako sovražen.

Škoda je pa, da se z menjavo vere na dvoru ni izpremenilo tudi ljudsko pojmovanje o državi. Kakor je bil poganski cesar obenem najvišji duhovnik, tako se tudi kristjanom ni zdelo čudno, če se cesar vmešava v cerkvene zadeve. Prevladovalo je celo mišljenje, da ima cesar dolžnost ohranjati v cerkvi pokorščino in nepokvarjeno vero. Po tedanjem pojmovanju je bil cesar nekak »božji upravnik na zemlji«. Tako je nastala v cerkvi instanca, ki ni bila podrejena njeni pokorščini, kar bi bilo tem potrebneje, ker so cesarji s svojim življenjem večkrat naravnost bili v obraz krščanskim zapovedim. Poleg tega pa so bizantinski vladarji navadno imeli meč v nožnici, v roki pa pero, ki so ž njim razpravljali o bogoslovnih vprašanjih, kakor so obratno zapadni cerkveni knezi mnogokrat bolj znali sukati meč ko razlagati in širiti krščanske resnice. Vpliv cesarja na cerkev pa je bil tem nevarnejši, ker se mu vzhodni cerkveni dostojanstveniki niso drznili energično upreti že zavoljo tega ne, ker jih je v resnici on imenoval, in ker jim je bila cesarjeva pomoč dobrodošla za osebne ambicije ali pa v borbi proti krivim veram in osebnim sovražnikom. Prevelika popustljivost napram režimu v škodo cerkve ni redok pojav tudi pri cerkvenih dostojanstvenikih orijentalnih kristjanov v naši državi, kakor pravoslavnih Srbov tako tudi katoliških Hrvatov. Na ta način je cazaropapizem dosegel vrhunec na Vzhodu.

Popolnoma drugačne so bile razmere na Zapadu. Tudi tu se je hotel cesar vmešavati v cerkvene zadeve, toda že milanski škof sv. Ambrozij (III. stoletje) mu je dokazal, da v bojih s cerkvijo lahko podleže tudi režim. To vmešavanje cesarjev v cerkvene in verske posle je prenehalo na Zapadu v VI. stoletju, s cesarjem Justinijanom, ko se je izgubil cesarski vpliv na Italijo.

Zelo važno vlogo ima v cerkvi neoženjenost duhovščine ali celibat, ki se je v zapadni cerkvi raztegnil na višje cerkvene redove že okoli l. 300. Cerkveni zbor v Niceji (l. 325.) pa ni hotel teh določb raztegniti tudi na krščanski Vzhod. Ravno celibat pa kljub več ali manj osamljenim prestopkom daje duhovščini večjo neodvisnost in pa možnost, da se popolnoma posveti cerkvi. Razen tega pa je papeštvo skrbelo, da se zanesejo v cerkev samo dobre strani zapadnega kulturnega duha. Aktivnost zapadnih menihov in misijonarjev, njihovo odlično udejstvovanje na vseh poljih človeškega življenja in razmeroma mirni razvoj germanskih plemen, ki se jim je ožnanjal evangelijski, je pripomoglo, da so se Germani precej prepojili s krščanstvom, in da so vstopili v zapadni kulturni krog. Kot taki so vprav Germani imeli zelo važno vlogo v krščanstvu, čeravno so včasih pod vplivom slabih sestavin zapadnega kulturnega duha dejansko pozabljali na pojedina krščanska načela in kaj radi prodajali blagovest krščanstva za ceno narodnega obstoja.

Razlik med Vzhodom in Zapadom je bilo torej dovolj. Prepad pa je še povečala jezikovna razlika. Že l. 430. se opravičuje papež Celestin, da ni mogel dolgo odgovoriti krivovercu Nestoriju zato, ker v vsem Rimu ni mogel najti dobrega prevodilca iz latinščine v grščino. Ravno tako celo

najbolj učeni ljudje na Vzhodu od VII. stoletja naprej niso znali latinski, celo učeni Focij ne.

Kljub temu pa je bila vera na Vzhodu in Zapadu enaka. Le na eni strani so bolj povdarjali ene, na drugi strani pa druge vidike. Tako vzhodni kristjan bolj gleda v posmrtno življenje. Vzhodni kristjan se ne brani trpljenja, temveč ga celo išče. Niso redki slučajji, da vzhodni kristjan izpljune sv. evharistijo, samo zato, da more potem delati strogo pokoro. Posebno povdarja post, ki zavzema v vzhodni cerkvi skoraj polovico dni v letu in je še poleg tega zelo strog, ker ni dovoljeno uživati niti mleka niti jajc. Voščena sveča simbolično lepo predstavlja religioznost vzhodnega kristjana. Zato pa tudi skoraj vsak vernik prinese pred oltar svečo in jo tam zažge. Nešteto gorečih sveč pa seveda napravlja meglo dima, kar zopet vpliva nanj, da se v nekaki omotici laže vtopi v misticizem. Kakor se v sveči povžije vosek, da more goreti stenj Bogu v čast, tako se po vzhodnem pojmovanju mora žrtvovati telo duši in duša Bogu. Prijetno je Bogu samo to, kar je čisto. Nič pa ni na svetu čistejšega ko je vosek, ker so ga napravile deviške čebele.

Lepo razodeva miselnost vzhodnega kristjana cerkvena umetnost, zlasti tako zelo priljubljene sv. slike. Vsak svetnik izgleda na sliki okostenel in nič živahnosti ni v njem. Iz njegovega lica se lahko čita trpinčenje njegovega telesa in spokornost. Pogled mu je uprt v neko točko visoko iznad grešne zemlje. Prehod iz telesa v ozadje je tako zabrisan, da se težko reče, kje se konča telo in kje se začneja ozadje; na ta način se dobi vtis, da je njegovo telo popolnoma drugačno od našega. Telo je navadno sorazmerno preveliko. Vzhodni umetnik hoče tako izraziti teženje svetnika kvišku, k Bogu, proč od zemlje. Kipov pa vzhodna cerkev vsled preziranja človeškega telesa sploh ne pozna.

Zapadni kristjan pa je prepričan, da je že življenje na zemlji po odrešenju od greha lahko relativno srečno. Zapadni kristjan se ne bori samo proti grehu, temveč se tudi pozitivno udejstvuje v verskem življenju. On hoče preko srečnega zemeljskega življenja v srečno večnost. Orientalcu je poglavitno in skoraj izključno bogočastje sv. maša kot skrivnostna in častilna molitev. Zapadnjak pa polaga zelo veliko važnost poleg sv. maše tudi na sv. spoved, ki ne pomeni zanj samo pokore za greh, temveč tudi dejanski začetek pozitivnega ustvarjanja na verskih načelih. Sv. obhajilo pa je zapadnemu kristjanu tista božja pojedina, ki mu da moči v življenju za delo in borbe. Zapadni kristjani pošiljajo h Gospodu prošnje, da bi jim naklonil za zemeljsko in posmrtno življenje potrebne milosti ter jim dal moč, da se uspešno bore in dosežejo vse svoje načrte. Vzhodni kristjan pa se nekako izgubi v zavesti človeških slabosti in si ne upa misliti na kako večje podvzetje. Zato preveva vse vzhodne molitve in cerkvene pesmi en sam prisrčen klic, ki se neštetokrat sliši v vseh glasovnih niansah pri vsakem cerkvenem opravilu: »Gospode, pomiluj!« Gospod, imej usmiljenje z nami! Odpusti nam grehe, saj veš, da smo slabotni!

Ko se je od začetka 8. stoletja začel uporabljati pri sv. obhajilu na Vzhodu kvašen, na Zapadu pa nekvašen kruh, so postale ljudstvu jasne velike obredne razlike med obema cerkvama. Vendar pa vse kulturne in obredne razlike ne bi mogle privedi do razkola, če bi bilo takrat v obeh cerkvah razvito versko življenje. Kajti razkol in vse druge odcepitve od kat. cerkve (n. pr. protestantstvo, hrvatska in češka narodna cerkev) so nastale tedaj, ko je bilo število gorečih in izobraženih duhovnikov majhno in ko so verniki brez zadostne priprave in redko prejeli sv. obhajilo. Kulturnih in obrednih razlik je bilo dovolj. Najmogočnejša vez cerkvenega edinstva, sv. obhajilo, je vernike vsled slabega prejetja le neznatno spajalo. Trebalo je samo človeka, ki bi opozoril mase na kulturne in obredne razlike in razkol bi postal dejstvo. To je storil carigrski patriarh Focij.

Fociju pač ni bilo težko razdvojiti krščanstva. Kot romantik se je navduševal za grško preteklost in za sadove grškega duha. On sam je skušal rešiti v zapadnem duhu pisano starogrško in orijentalno ranobizantinsko književnost. V svoji znameniti zbirki »Bibliotheka« je izdal dela več ko 300 manj znanih pisateljev, jih objasnili in jim napisal uvode. On je bil eden izmed najbolj učenih mož, kar jih je poznal izomikani svet. V vseh strokah tedanje znanosti je bil dobro podkovan. Dobro je poznal tradicije svojega ljudstva, pa tudi psiho Zapada. Zavedal se je slabe bogoslovne naobrazbe duhovščine. Ker pa je bil on sam obenem tudi izvrsten teolog, je pač z lahkoto prepričal ljudstvo, da se zapadna cerkev ne razlikuje od vzhodne samo po obredih in kulturnem duhu, temveč tudi v veri. To je bilo tem lažje, ker je vzhodno krščanstvo vsled množičnih krivih ver v svoji zgodovini zelo rado koga obdolžilo krivoverstva. Focijevi spisi proti katoličanom so se vsled tega zelo razširili. Na ta način je dal Focij razkolu dogmatski temelj. Iz trditve, da Zapad ni pravoveren, pa je tudi zaključil, da rimski papež v cerkvi nima prvenstva. Tako se je Focij strahovito maščeval nad papežem Nikolajem I. (858—867), ki mu ni hotel priznati pravice na prestol carigrskega patriarha, ki se ga je Focij nepravilno polastil.

Res je l. 886. zopet zavladovalo cerkveno edinstvo, ko je zasedel biz. cesarski prestol cesar Leon VI. (886—912). On je sicer odstavil Focija, toda v resnici je bilo cerkveno edinstvo sedaj samo na papirju. Do končnega in formalnega razkola je prišlo l. 1054. pod patrijarhom Mihajlom Cerularijem. L. 1040. je ta zelo častihlepen človek sodeloval v zaroti proti cesarju Mihaelu IV. Paflagoncu. Ko pa so to zaroto odkrili, ga je cesar kaznoval na ta način, da je moral postati menih. Ko pa je cesarja Mihaela IV. nasledil cesar Konstantin IX., si je znal Cerularij pridobiti njegovo naklonjenost in tako je na cesarjevo željo celo zasedel prestol carigrskega patriarha. Cerularijeva moč je bila tem večja, ker je bil priljubljen pri ljudstvu. Ali je potem čudno, če je skušal ta s krščanstvom tako malo prožeti cerkveni knez nasititi svoje častihlepje in postati neomejen gospodar v vzhodni Cerkvi?

Papeži so skušali med južnoitalskimi Grki zavesti v bogoslužje latinski jezik in latinske obrede, — stara napaka Rima, ki jo je šele v najnovejšem času spoznal. Cerularij pa je hotel nadomestiti z grškim latinski obred tam, kjer je bil že uveden. Tako je prišlo do spora med papežem Leonom IX. in Cerularijem, ki je začel dolžiti papeža krivoverstva. Obenem pa je Cerularij zaprl vse latinske cerkve v Carigradu, kar dokazuje, da je razkol hotel. Papež je nato poslal v Carigrad poslanstvo, da bi preprečil razkol. Ker pa se patrijarh Cerularij ni hotel spustiti v pogajanja, so papeževi poslanci 15. julija 1054 položili na glavni oltar v cerkvi sv. Sofije papeževo bulo o izobčenju Cerularija. Največji in najbolj tragični dogodek v zgodovini krščanstva je dosegel zadnjo stopnjo razvoja. Razkol je bil končno veljavno končan. Nas Slované pa mora razkol žalostiti še tem bolj, ker se je odcepilo od katoliške cerkve največ ravno Slovanov, in ker je z njim slovanstvo razdeljeno v dva več ali manj sovražna tabora. Če bi se našim prednikom posrečilo popraviti ta tragični dogodek, bi bile že davno urejene politične razmere na Balkanu. Dokler pa med pravoslavnimi narodi ne bo zavladalo praktično krščanstvo in dokler katoličanov ne bo prešinila ljubezen do krščanskega Vzhoda, tako dolgo se tudi z nobenim političnim programom in z nikako politiko ne bodo dale končno veljavno urediti razmere.

III.

V devetem stoletju, skoraj istočasno z razkolom, je bilo upravičeno upanje, da se bo podrl jez med Vzhodom in Zapadom, in da bo nastala spojitev vzhodnega in zapadnega krščanstva pod varstvom Petrove skale. Najtreznejši duhovi Vzhoda in Zapada se še dandanes učijo od takratnih pionirjev tega za cerkev in človeštvo tako važnega dela za versko in kulturno zedinjenje ter upirajo čim dalje bolj svoje oči v sv. Cirila in Metoda. Globoko prožeta z evangeljskimi nauki sta kot učenca Focija, ki je dvignil iz pozabljenosti vse pesniške in znanstvene plodove zapadnjaških Starogrkov in orijentalnih bizantinskih Grkov, spojila v svojih dušah Vzhod in Zapad. A tudi v svojem življenju sta dokazala to spojitev. Mistična udanost v Previdnost v trpljenju in preganjanju ter njuna orjaška energija in aktivnost na drugi strani so najboljši dokaz za to.

Učenci sv. Cirila in Metoda so ostali po smrti svojih učiteljev v težkem položaju. Slovanska cerkev in služba božja še ni bila dovolj organizirana, njeni nasprotniki pa so postali zelo močni in so prišli do velike moči. Oni so jo hudo preganjali in celo papež se je dal zapeljati, ko je z nedoslednim postopanjem ukinił isto službo božjo, ki jo je njegov prednik priznal. Pregarjanje učencev sv. Cirila in Metoda, cirilometodašev, pa je imelo za posledico, da jih del poišče pribežališče v Srbiji in Bolgariji. Najdelavnejši, najzmožnejši, najbolj goreči od vseh cirilometodašev, sv. Klement, deluje nekaj časa v Bolgariji, potem pa odide v Makedonijo, kjer razvija živahno delavnost kot škof v Ohridu vse do svoje smrti l. 916. Še danes se je ohranil v Makedoniji v ljudskem izročilu spomin na njega

in vsa stoletja še do danes niso mogla zatreti globoke vernosti, ki jo je on vcepil svoji čredi.

Res so se vsled dela cirilometodašev pokristjanili Srbi in Bolgari, toda vsled uničenja cirilometodaške katoliške slovanske cerkve se krščanstvo ni moglo vkoreniniti. Cirilometodaše, sinove slovanske matere, so namreč nasledili v višjih in deloma tudi nižjih cerkvenih položajih Grki, ki niso bili cirilometodijskega kova. Bizantinski vladi je bilo dobrodošlo ukinjenje slovanske cerkve, ker je lahko poslala sedaj med Srbe svoje duhovništvo, da vrši obenem z versko tudi politično propagando. Grški duhovniki pa tudi niso mogli doumeti na zunaj krščanske, v resnici pa še poganske srbske duše. Oni so pač lahko širili med Srbi bizantinsko kulturo, saj je višja kultura po naravnih zakonih napram nižji vedno v prodiranju. Bajeslovni sijaj bizantinskega dvora, ki je večkrat navdal celo divje Hune in Obre s takim spoštovanjem in strahom, da niso upali napasti države, je bil tudi Srbom povod, da so radi sprejemali bizantinsko kulturo in civilizacijo. Iz sv. Gore prihajajoči menihi so ta razvoj še pospešili. Vendar pa grški duhovniki niso znali poganstva tako prepojititi s krščanstvom, da bi sicer oblika tuintam spominjala na poganstvo, da pa bi bila vsebina krščanska. To tudi ni bila njihova glavna skrb. Izšli so namreč iz šole Focijeve in njegovih učencev. Zato so smatrali za glavno nalogo, da Srbe obvarujejo zapadnega vpliva in jih prepričujejo, da je katolicizem krivoverski.

Bistroumni papež Gregor VII. je poslal l. 1077. Mihajlu Vojislavljeviću (1051—1081), srbskemu vladarju v Zeti (sedanji Črni gori), kraljevo krono in je s tem uvedel Srbijo v mednarodno zajednico, toda svojega namena, cerkvenega zedinjenja ni dosegel. Zato bi bilo treba vcepiti srbstvu vsaj malo zapadnega duha, tako poglobiti krščanstvo in respektirati vzhodnega kulturnega duha. Borba za politično zedinjenje vseh srbskih pokrajin pa ni dopuščala Mihajlovemu nasledniku Bodinu (1081—1101), da bi se naslonil na Zahod in na papeža, ker bi mu to odbilo vsa podjarmljena srbska plemena. Prva križarska vojska, ki je v dveh oddelkih prodirala skozi srbske pokrajine, je gledala v razkolnih Srbih ne pristaše križa, temveč se je ponašala proti njim kakor proti nevernikom. Križarji so po srbskih pokrajinah plenili, kar je še bolj odtujilo pravoslavne Srbe od katolicizma. Ta dogodek pa je dal grškemu duhovništvu ugodno priliko, da je začelo med Srbi gojiti ponos na zasluge, ki so jih pridobili vzhodni kristjani s svojimi odličnimi predstavniki in svojimi borbami za krščanstvo. Tako postopanje križarjev je še bolj prepričalo Srbe, da so katoličani krivoverci, ker sicer ne bi mogli po njihovem pojmovanju tako očitno gaziti krščanskih zapovedi.

Tako je živelo srbsko ljudstvo v verskem oziru v neki krščansko-poganski mešanici. To je izprevidel začetnik tako slavne in zaslužne nemanjiške dinastije, Stevan Nemanja (1168—1196). S strahovito ostrostjo, ki se ne razlikuje mnogo od proslule španske inkvizicije, je zatrl najprej bogomilsko krivo vero. Nato pa je izdal ukaz, da mora vsak njegov

državljan vsako nedeljo prisostvovati službi božji. Mnogo dalje je šel štiri stoletja poprej Karel Veliki, ko je ukazal, da se morajo vsi njegovi podložniki ne samo udeleževati nedeljske službe božje, temveč se poučiti o smrtnih grehah in se naučiti najvažnejših molitev, da se bodo mogli aktivno udeleževati verskega življenja. Sin Stevana Nemanje Sava, odide v Sv. Goro v samostan in postane kot menih vsem zgled spokorniškega življenja. S svojim očetom, ki se je v sivi starosti odrekel nečimurnosti sveta in oblekel meniško haljo, sezida v Sv. Gori samostan Hilendar, kjer so se mnoga stoletja vzgajali poznejši srbski cerkveni dostojanstveniki in menihi.

Ko so leta 1204. udeleženci IV. križarske vojne zavzeli Bizantijo ter razdelili njene pokrajine, so osvojili tudi Sv. Goro in jo podredili katoliškemu škofu. Zavaljo tega je Sava z nekaj menihi zupustil Sv. Goro in se vrnil v Srbijo. V čudovito lepem samostanu Studenici, ki ga je sezidal njegov oče, je prirejal grške cerkvene knjige za uporabo pri Srbih in vzgajal srbske menihe in duhovnike. Ko pa se je njegov brat Stevan Prvovenčani (1196—1224) spustil v pogajanja s papežem in ga je l. 1217. papežev odposlanec kronal za kralja, tedaj se je razjarjeni Sava napotil v Nicejo, kjer je pri patriarhu in cesarju izposloval samostojnost srbske cerkve. Srbskemu arhiepiskopu (nadškofu) ni bilo treba za imenovanje škofov dovoljenja od patrijarha. Na ta način so zasedli Srbi ne samo vse stare, temveč tudi vse nove škofijske stolice, ki jih je osnoval prvi srbski arhiepiskop Sava. Grška duhovščina je bila s tem izpodrinjena.

Sava je poskušal presaditi med Srbe globoko, svetu odtujeno krščanstvo, ki se ga je navzel v tajinstveni redovniški državi v državi, na Sv. Gori z njenimi 10.000 menihi, kamor že 1100 let ni stopila nobena ženska, pa tudi nobena žival ženskega spola. Toda pri tem svojem prizadevanju Sava ni mogel uspeti. Kakor Bizantija tako so tudi srbski vladarji postavljali za arhiepiskope in škofo samo sebi vdane osebe. Neredkokrat so namreč srbski vladarji prišli samo z nasiljem na vlado. Kralj Dragutin je n. pr. dal oslepiti svojega lastnega sina, Dušan Silni pa je vrgel svojega očeta v ječo, kjer je tudi umrl, da je lahko zasedel prestol. Da je duhovščina tako postopanje kraljev opravičevala pred ljudstvom, zato je bilo vladarjem treba cerkvenih knezov, ki so jim bili brezpogojno vdani. Kljub temu pa so ljudstvo zelo bodle v oči razdrapane razmere v tisti vladarski rodovini, iz katere je izšel strogi Sava. Ker pa je državi podrejena srbska cerkev mnogo vladarjev proglasila za svetnike, je videlo ljudstvo v svojih kraljih nekak vzor moralnega življenja. Mislilo je, da krščanskih zapovedi ni treba vzeti tako strogo kakor je zahteval Sava, če se jih niti kralji ne morajo držati. Ljudstvo je instinktivno spoznalo resnico, da je pravoslavje stavilo in še stavi prevelike zahteve na človeka. Svetobežno, popolnoma v usodo vdano pravoslavje, ki prezira telo in vse, kar je z njim v zvezi, je pač odgovarjalo prvokrščanskim časom, ko je imel kristjan vsled velike verske gorečnosti popolnoma v oblasti dušo. Vzhodno krščanstvo pa ni hotelo popustiti v svoji preveliki

strogoosti tudi takrat, ko se je telo uprlo in zahtevalo svoje pravice. Dočim so se najboljši kristjani na Vzhodu zatekali v samostan, da rešijo tam samo svojo dušo, so pa v svetu živeči ljudje nujno morali odstopati od zahtev svoje cerkve, če so hoteli živeti v svetu. Težko pa je ustaviti človeka, posebno vzhodnega, ki ima ženske lastnosti, ko že enkrat začne popuščati in padati.

Ker pa vzhodni kristjan smatra telo za grešno, zato tudi ne stremi za tem, da bi si ustvaril za telesno življenje ugodne pogoje. Zato na Vzhodu ni krščanskega socializma, pa tudi ne verskih strank, kar pa seveda zopet škoduje verskemu življenju.

Sava je bil prepričan, da je katoličanstvo krivoversko. Tako mišljenje je zasejala v ves od Bizanca odvisni svet grška duhovščina zlasti po padu Bizantije v roke zapadno-evropskih križarjev l. 1204. Križarji so namreč napravili to strašno napako, da so pod vodstvom zapadnjaka, kat. latinskega patrijarha Morozinija v novoosvobojenih deželah, ki so bile tako tesno zvezane s svojo preteklostjo, kar čez noč upeljali v bogoslužje latinski jezik; razen tega pa so šli še celo tako daleč, da so obenem zamenjali tudi grški obred z latinskim.

Sava je v preveliki bojzni pred katoličanstvom ustvaril narodno cerkev. Vsaka narodna cerkev pa ima to slabo lastnost, da ne primerja svojega verskega življenja z verskim življenjem po drugih krajih. Če pa že to stori, pa zelo nerada prizna, da je pri njej slabše ko drugod. Narodna cerkev pa tudi ne išče metod verske poglobitve pri sosednih narodih in jih ne presaja na svoja tla v tisti obliki, ki bi odgovarjala narodnemu značaju.

Druga slaba stran narodne cerkve je tudi v tem, da se ne more širiti izven mej svojega naroda. Narodna cerkev je tako ozko spojena s svojim narodom, da pripadnike drugih narodov odbija. Vsled tega pa tudi nima pravega misijonarstva. V kolikor pa ga ima, pa mora najprej iz članov drugih narodov napraviti člane svojega naroda, kajti še le takrat lahko sprejmejo njeno preveč v narodno obleko zavito krščanstvo. Ne glede na to, da je tako nacionalistično misijonarstvo nekrščansko, je tudi skoraj za vse vzhodne narode nemogoče.

Poglavar kake narodne cerkve se smatra tudi za narodnega voditelja. Zato se mu ne zdi primerno, da bi nastopil proti kakšni osebi ali društvu, ki si je pridobilo zasluge za narod, četudi ruši vero in moralo. Kot narodni vodja pa se smatra za podrejenega največji narodni organizaciji, državi. Odtod njegova včasih naravnost hlapčevska udanost izvršiteljem narodne volje, ministrom in vladi.

Za poglobitev verskega življenja je bilo usodno tudi to, da se srbska cerkev noče prilagoditi razmeram. Od sedanjega človeka se pač zahteva preveč, če naj po težkem in nervoznem delu med tednom vzdrži najmanj dve uri stojê pri pèti sv. maši. Klopí namreč v pravoslavnih cerkvah ni, tiha sv. maša pa se sploh ne sme služiti. Razen tega pa se v nedeljo služi

samo ena sv. maša ter se je že zavoljo tega večina vernikov ne more udeležiti, čeravno bi bile cerkve večje in ne tako zaduhle od dima sveč kakor so.

IV.

Po propadu Bizantije l. 1453. je carigrajski patrijarh, vaje, da se svetni vladar meša v cerkveno-pravne posle, smatral za svojega vrhovnega gospodarja turškega sultana. Ko je po padu Smedereva in Belgrada v turške roke l. 1459. sultan ukinil samostojni srbski patrijarhat, ki je nastal za časa Dušana l. 1346., je sultanu vdana grška duhovščina izpodrinila srbsko. Grški narod pa v teh časih ni več črpal novih fizičnih in moralnih sil iz podjarmljenih nekulturnih narodov in je že kazal znake propadanja v vseh panogah, tudi v verskem življenju. Radi tega ni čudno, če grški duhovniki niso imeli skrbi, da utrjujejo božje kraljestvo med Srbi.

Čim oddaljenejša je postajala slavna srbska prošlost, ko so bili Srbi svobodni in so imeli svojega patrijarha in svojega vladarja pravoslavne vere, v tem lepši luči je vstajala pred njihovimi očmi. Kakor vse, je tudi cerkev gledala v preteklost in upala prerodenja od dobe, ko bo Srbija zopet osvobodjena, ko Turki ne bodo imeli več oblasti, da ubijajo po mili volji in skrunijo žene. Razumljivo je torej, če je srbska duhovščina nagovorila ljudstvo, da izvaja štrajk proti grški duhovščini, ki je podpirala Turke. Isti pojav se opaža v Makedoniji v SHS. Makedonci so še prav za prav nacionalno neopredeljeni. Dočim so se v preteklosti vedno bolj nagibali k Srbom, so se vsled izredno spretno bolgarske propagande tekom zadnjih 50 let in vsled zelo nespametne politike belgrajskih vlad nasproti njim začeli nagibati k Bolgarom. V nekaterih krajih kljub svoji pobožnosti ne gredo niti v cerkev, ki ima srbskega duhovnika. Dal Bog, da bi sedanje strašne razmere v Bolgariji odprle Makedoncem oči, da bi izprevideli, da je za njih in za celotno človeštvo najbolje, ako se končno veljavno nagnejo, na srbsko stran!

Za borbo proti Turkom je bilo treba napeti vse sile. Turki niso bili samo najnevarnejši sovražniki srbskega ljudstva, temveč tudi srbske vere. Borba proti njim je bila za Srbe obenem misijonsko delo. Zato pač srbska cerkev ni imela časa, da bi se naznotraj okrepila. Razen tega pa tudi ni bilo primerno bičati napake in moralne razvade ljudi, ki so se borili za cerkev.

V vzgoji ima najvažnejšo vlogo ženstvo. Vzhod podcenjuje telo, posebno pa žensko, ki je še bolj čutna in bolj telesna od moškega. Srbska žena do l. 1730. sploh v cerkev ni smela in še dandanes kljub občni šolski obveznosti večina kmetskih deklet ne gre v šolo. Ker pa velja žena za manj izobrazeno in za manj vredno, vsled tega tudi ne hodi nakupovat, ker bi ji prodajalec stavil previsoke cene. (V notranjosti Srbije imajo po nekod oženjeni profesorji v soboto prosto, da lahko gredo nakupovat na trg.) Kako pa naj mati poučuje svojo deco, če sama ni poučena?

Po drugem obleganju Dunaja l. 1683. so se na poziv avstrijskega cesarja priključili krščanski vojski tudi Srbi. Ko pa je Avstrija kmalu nato odpoklicala večino svojih čet na francosko bojišče, je bila nekaj let skoraj vsa borba proti Turkom na srbskih ramenih. Krščanske čete so se morale vedno bolj umikati iz Srbije proti Donavi. V strahu pred gotovo nečloveško smrtjo, ki bi jih čakala po prihodu turške vojske, je srbski patrijarh Arsenije III. Černojević prepeljal nad 100.000 duš v južno Ogrsko, kjer so se tudi naselili. To so bili najbolj izobraženi Srbi: duhovniki, menihi, trgovci, obrtniki in imovitejši kmetje. Avstrija je rada videla to naseljevanje, ker je vedela, da se bodo odslej turški napadi na njeno ozemlje krhali ob srbskih glavah. Cesarski dvor jim je dal celo velike predpravice, ki so seveda ostale več ali manj samo na papirju, ker jim jih Madžari niso hoteli priznati. Srbi pa so morali takrat prenašati tudi strahovita verska preganjanja Madžarov, dunajskega dvora in Hrvatov. Prepovedano jim je bilo, da zidajo cerkve, samostane so jim odvzemali in dajali katoliškim redovom. Ta pritisk je bil posebno močen za vlade Marije Terezije. Srbi so bili izven zakona. Na mnogih krajih se je z vojno silo vršilo »zedinjenje cerkva«. Tako nevzdržno stanje je prisililo mnogo Srbov, da so se l. 1751. in 1752. v velikem številu preselili v Rusijo na obalo Dnjepra, kjer so osnovali »Slaveno-Srbijo«.

V južni Ogrski so prišli Srbi v stik z zapadnim svetom. Duh Jožefa II., ki je prinesel Srbom mnogo svobode na političnem, kulturnem in verskem polju, ker so mu bili potrebni proti Madžarom, je zavel tudi med ogrskimi Srbi. Nositelj racionalističnih in jožefinskih idej pa je bil med Srbi Dositej Obradović. Razočaran nad življenjem svojih sobratov je obesil meniško haljo na samostansko hruško, pobegnil iz samostana Hopova in šel v široki svet. V Nemčiji se je na univerzah navzel racionalizma. Še večji vpliv pa je imelo nanj njegovo bivanje na Dunaju za vlade Jožefa II., ko je bilo zaprtih 700 samostanov in razgnanih 36.000 redovnikov in redovnic. Dositej Obradović hoče, da bi Srbi postali svobodomiselnici. Z vso silo se bori v vseh svojih spisih proti cerkvi in njenim ustanovam. Takšno njegovo delovanje je zadelo med srbsko duhovščino na velik odpor. Ali zelo slabo izobrazena srbska duhovščina se nikakor ni mogla meriti z njim v duševni borbi. Med Madžari in v dotiku z njimi so posebno tako zvani boljši srbski krogi začeli uvidevati pomen prosvete. Vsem tem je bil Obradović učitelj. Radi so sprejemali tudi njegove ideje o veri in cerkvi, ker jih je srbska duhovščina odbijala. Ona je namreč popolnoma utonila v bogastvu, se udajala uživanju, odirala ljudstvo in popolnoma pozabila, da treba biti dober pastir in učitelj svojega ljudstva. Da bi se osvobodili cerkvenega vpliva, niso bogatejši krogi pošiljali svojih sinov v srbsko-ruske šole, ki so bile pod vodstvom duhovščine ter so služile le potrebam cerkve. Zapad, posebno pa Nemčija in Francija, vabi še dandanes njihovo mladino k vrelcem znanosti. Kakor dete tako tudi orijentalec, po svojem značaju ženska, ne more prodreti do prave vsebine zapadne omike, temveč začne slepo posnemati zunanje, često zelo slabe izraze te omike. Zato

prinese Srb iz Zapada najmodernejšo modo, zato se v Belgradu potroši malo manj šmink in pudra ko v milijonskem Parizu, zato je nova arhitektura slepa kopija zapadnih modernih stavb. Iz istega razloga so tudi v književnosti prišli do veljave najslabši izrazi zapadne kulture. Srbsko časopisje pa s svojimi francoskimi prevodi v podlistkih proizvaja čisto najslabše proizvode francoskega pisateljevanja.

Vsem tem kvarnim vplivom na srbsko ljudstvo pa je udarila pečat svetovna vojna. Po strahovitem pohodu skozi Albanijo je prišel na Zapad skoraj vsak Srb in tu je v svoji priprostosti videl samo najvažnejše zunanje izraze, zlasti pa izrodke zapadne kulture. Videl pa je, da se tem bolj prikupi zapadnjaškim Francozom in Angležem, čim bolj se navzema zapadnih šeg in zapadne civilizacije. To namreč pomeni širjenje trga za njihovo blago in industrijske izdelke. Seveda pa je zato tem bolj pričakoval, da bodo zavezniki osvobodili Srbijo in jo rešili zasedbe, ko so nešteta vešala, požigi in skrunitve deklet in žen opravljali strahovito maščevanje nad nedolžnimi srbskimi žrtvami.

Jasno je, da se v takih razmerah krščanstvo pri Srbih ni moglo poglobiti. Nepokvarjeno srbsko ljudstvo se je zavedalo, da mora biti krščansko, ali pa ga ne bo. V svojih starih običajih in narodnih pesmih je našlo precej krščanskega. Tako je skoraj povsod ostalo v moralnem kakor tudi socialnem in kulturnem oziru v zelo primitivnih razmerah. Ljudstvo tone v bedi in neznanju ter je oropano vsakega pravnega in socialnega varstva, zlasti pa če ne pripada vladajoči stranki. To ljudstvo je daleč od modernih teženj, čeravno že nosi znake strupa, ki mu ga je vcepil »kulturni«
Zapad, zlasti Francozi, v zadnjih desetletjih.

Na drugi strani pa imamo na Zapadu vzgojeno, kapitalistično in finančno buržoazijo, lažno elito brez prave omike. Kakor pijavica izsesava ne samo Srbe, temveč tudi Hrvate in Slovence. Veliki nacionalisti so ti ljudje, ker z nacionalističnimi frazami najlažje mečejo naivnemu in dobremu srbskemu ljudstvu pesek v oči, da ne vidi njihovih dejanj in službovanja tujemu kapitalu.

Med ta dva nasprotna sloja pa se potiska mnogoštevilna prava in lažna inteligenca, ki vsa posnema razkošje in brezdjelje bogatašev ter se dejansko sramuje, da je izšla iz priprostega ljudstva. Oni slepo posnemajo izrodke zapadne kulture ter so prepričani, da Zapad goji do Srbov samo platonsko ljubezen in se jim nitj ne sanja, kako drago plačujejo Srbi to ljubezen. Tako izobraženstvo seveda ne razume potreb in teženj svojega ljudstva. Ono pričakuje boljših časov samo od politike, ne zaveda se pa, da je še bolj potrebno delo na verskem, prosvetnem in gospodarskem polju. Ni si svestno, da morajo biti narodni voditelji predvsem neomahljivi značaji. Srbski narod bi bil zapisan poginu, če bi taka inteligenca mogla docela uveljaviti svoj vpliv med njim. Dogodki zadnjega časa pa nam dokazujejo, da ima srbsko ljudstvo toliko moralnih sil, da se bo dalo voditi samo od takega izobraženstva, ki je tega vredno.

Joso Felicinović, tajnik Jugoslov. Strukovnog Saveza za Dalmaciju:

Naši socijalni učitelji.

Mons. dr. Ante Pottier,

Njegovi su prijatelji ovih dana tiskali krasnu spomen-brošuru o velikom belgijskom doktoru socijalnog katolicizma — dr. Pottieru. Uz dvije fotografije lijepo je ocrtan život učitelja i njegova socijalna nauka, a morao bi da svak pročita tu spomen-brošuru tko hoće danas da se bavi djelima kršćansko socijalnim.¹

Prije nego što sam postao njegov redoviti učenik u zavodu za višu crkvenu naobrazbu, na Leonianumu u Rimu, pokojni naš socijolog O. Pavišić uputio me je na njega, prigodom jedne socijalne rasprave oko ženskoga pitanja, u kojoj sam sudjelovao, a tražio mnjenje kojeg socijalnog stručnjaka. Bio je bolježljiv, ali je svaka njegova riječ bila duboko promišljena, a njegovi vidici jako široki. Vajštinom strog i miran imao je meko srce i mladenačku dušu: njegovi su odgovori potpuno zadovoljavali. Drugi put sam se dulje s njim razgovarao kad sam bio sastavio nacrt reda da organiziram mornare trgovačke mornarice »Dalmatiae« i »Ugarsko-Hrvatske« plovidbe. Njegova glavna uputa je bila uvijek, da što temeljitije proučimo okružnicu »Rerum Novarum« Lava XIII. i djela Sv. Tome Akvinskoga, jer da socijalni apostolat traži duboke pripreme i poznavanje katolič. nauka, a duša treba da bude prožeta askeзом. Kao što je mene, tako je i ostale svoje učenike upućivao da prouče prvake učitelje, i crtao nam je program za jednu temeljitu pripremu socijalnog djelovanja. Tajništvo u Vatikanu na njega bi uputilo sve one svećenike, koji bi iz inozemstva došli da se naobrazu u katol. socijologiji. Ministar Meda njemu se obratio da mu sastavi nacrt zakona za akcijonarijat radi da osujeti dalje osvajanje tvornica sa strane komunisti. Gubitkom dr. Pottiera, katolička socijalna škola u Evropi, nakon smrti drugih velikih soc. učitelja za vrijeme rata: Kreka, Toniola, De Mun, Harmel, Decurtius, gubi jednog od svojih glavnih osnivača, i njihov socijalni rad prelazi u ruke učenika, koji u nijednoj državi još nijesu došli do takvog ugleda i apostolata kao što njihovi učitelji.

Mons. Pottier rodio se je u Spa-u (Belgija) kupališnom gradu luksusa i frivolnosti, na 22. veljače 1849, kada je predsjednik kršćanske demokracije, V. Ketteler, bio već odlučno započeo svoj socijalni apostolat.

Mali Ante je čutio u sebi zvanje za svećenički staleš, pak su ga poslali u Rim na više nauke, u zavod Capranica, gdje je bio drug zadarskog biskupa Mons. Borzatti-a. Doktorirao se je u filozofiji i bogosloviji. Kad se vratio u Belgiju, bio je imenovan profesorom filozofije u sjemeništu S. Troud-a (1875 do 1878), zatim ravnateljem sjemeništa S. Guirina u Haagu (1876—1879), a najzad bi pozvan kao profesor moralke u Légeu, od znamenitog socijalnog biskupa Presv. Doutreloux, koji je cijenio vrijednost mladoga svećenika. U tom je položaju ostao sve do god. 1901., kad se je prvi put teško razbolio.

Kao profesor moralke nikad nije zapustio praktičnu pastoralku. U svemu, riječima i dijelima bijaše uzoran svećenik: u svećenike nastojao je da ulije žar za socijalni rad u duhu Krista, a siromašnom narodu da pomogne u bijedi i tako ga povrati Boгу. Sjećam se, kad je jednom predavajući nam o stručnim organizacijama završio: »Smrtni grijeh je strašna uvrijeđa dragomu Boгу. Kad cijelo moje i Vaše socijalno djelovanje uspe u toliko, da se učini jedan sam smrtni grijeh manje, ja bi bio zadovoljan.« Ljubav prema Kristu i svome staležu

¹ Mons. Pottier: *Hommage de ses amis liégeois*. Bruxelles. A. Dewit. Libr.

udahnula je u njegovu apostolsku dušu zvanje za socijalni rad i da se apliciraju bolesnom društvu novi lijekovi. On spada među osnivače kršćanske demokracije u Belgiji i tako ju on prvi nazivlje, da kasnije pođe okolo svijeta. Organizirao je I. kongres u Liègeu, na kojem se stvara socijalni program i nosi ime ovoга grada. Za njega je kršćanska demokracija značila podignuće naroda ekonomski i duševno u duhu Krista. Tako je uz zadrugarke peći, radnička prosvjetna udruženja, stručne organizacije za dugi niz godina podučavao i odgajao djevojke, koje su pohađale kapelicu č. sestara sv. Vinka. On je nastojao da u tim mladenačkim dušama ulije socijalno čuvstvo i da od njih stvori prave kršćanske majke, uzorne, kao što je bila njegova. Prigodom jedne svečanosti, njemu na čast, na 17. VI. 1894 ovako je govorio: »Hvala Vam, gospodo, na Vašoj delikatnoj misli, da ste udružili u svečanosti s mojom osobom i onu, koju iza Boga, ljubim najviše: moju staricu, i pustite da nadodam, moju dostojnu mamicu. Drago mi je da znadete, da ona, iako stara, sa ljubavlju i zanimanjem prati napredak naše kršćanske demokracije. Njezina pamet toliko shvaća naš pokret, koliko ga njezino srce ljubi. Hvala gospođama koje vidim u ovoj skupštini. Mi trebamo i Vas, žene, kćeri i majke naših radnika. Da se naš pokret razvije, a on je i Vaš pokret, treba da Vi donesete osjetljivost i jakost Vašeg ženskog srca. I za Vas ima važno mjesto u apostolatu kršćanske demokracije.« Da odgoji i podigne narod, kao što za radnike, radio je i za radnice. Za politiku nije toliko mario, nego u toliko u koliko se s njom služio za oživotvorenje kršćanskog socijalnog programa. Ali je tako dubcko bio uvjeren o važnosti i odlučnosti svake kuglice, da je iz Rima putovao u Liège na dan izbora, da baci svoju kuglicu u žaru katol. pučke stranke. Nama, koji smo ga slušali, govorio je: »Radite za narod, podignite ga ekonomski i duhom, pa će Vas slijediti i u kršćanskim demokratskim strankama, kojima je cilj dobro naroda. Ako Vi nesebično radite za puk, on će biti stalno s Vama, isto kao što milost dobiva svaki, koji u redu prima sv. sakramente.«

Kad se je teško razbolio odputovao je u Leysin u Švicarsku na liječenje, ali i tu je dalje širio svoje katol. soc. ideje. God. 1902. Lav XIII. ga imenuje privremenim profesorom socijalnih znanosti u zavodu Leonianum u Rimu, a g. 1904. redovitim profesorom na mjesto Mons. Badini-Tedeschija koji je bio imenovan biskupom u Bergamu. Od tada je Pottier znamenit u taljanskom katoličkom socijalnom pokretu te je bio konfidencijalni povjerenik Pape u socijalnim pitanjima odlikovan raznim častima. Za nas je mlade katolike Hrvate imao osjećaj ljubavi, i želio je da latimo praktičnog rada u zadrugarstvu, stručnim radničkim organizacijama i t. d. Njegova nauka uplivala je i na nas, jer među njegovim učenicima u Rimu bili su, u koliko se sjećam, vlč. dr. Matijac, dr. Buljan, dr. Alaupović, dr. Bervaldi, dr. Severović i potpisani. Kad je u meni vidio sklonost za socijalno djelovanje, jako me je zavolio, često se samnom razgovarao, upućivao me i poklonio mi je na dar sve svoje knjige. U junu 1923 kanio je vratiti se u Belgiju koju je on toliko ljubio, ali na putu se razboli, te je predao svoju čistu dušu Stvoritelju dvoren od svojih prijatelja Mgr. Vaesa i Mons. Pelzera u klinici Via Toscana u Rimu.

Nije napisao mnogo djela, ali ono što je izdao, to su temeljite knjige, koje su mu dale takav glas, da ga svi smatraju među glavnim učiteljima kršćansko-socijalne škole. U njima se opaža velika ljubav za sve bijednike i one, koji trpe te kao liječnik i svećenik hoće da liječi strašne rane sebičnog modernog svijeta i liberalne ekonomije.

Napisao je: *De jure et justitia*. Liège 1900; *Les Directions pontificales et la Démocratie chrétienne* (u suradnji sa Goyen i Toniolo). Liège 1901; *La questione operaia*. Roma 1903; *La morale cattolica e le odierne questioni sociali*.

Milano 1922. Onda za privatnu uporabu svojih učenika litografirana su njegova predavanja u zavodu Leonianum u Rimu i razna socijalna predavanja prigodom socijalnih sednica i kongresa u Italiji, Belgiji i Francuskoj.

Pottier je kao mlad svećenik došao iz Rima i odmah se snašao pred krutom realnošću grubih novih socijalnih prilika. Radništvo izrabljeno od kapitalizma svuda je prijetilo revolucijom. Socijalizam je vodio mase k pobunama a kapitalizam je pred njima drhteo i počeo da sprema okrutnu reakciju, koja bi samo pogoršala teške društvene prilike. Baš u tim godinama 1885—1887 industrijalna kriza je vladala po Belgiji a osobito u velikom obrtničkom gradu Liège, štrajkovi i pobune su bile na dnevnom redu. Novi problemi tražili su riješenje. Pottier je počeo da o tom misli, te se njemu činilo nemoguće da u tako sjajnoj cijelini crkvene nauke ne bi bilo načela, da se riješi i ovo socijalno pitanje. Ovo sinovsko povjerenje u nauke crkvene i njegova žarka ljubav za radničku braću, cjačali su u njemu volju za istraživanje, a prvi plod njegovih nauka vidilo se god. 1888. na katoličkom kongresu u Liègeu u referatu »Što ima pravednoga u radničkim zahtjevima«, što je mnoge sjećalo na govore blagopokojnog biskupa van Kettelera u Mainskoj katedrali. Ali Pottier nije bio samo teoretičar. On je znao na ulicama, među pobunjenim radništvom, držati govor o »radničkim pravicama« da im kasnije kad ih je organizirao, govori i o radničkim dužnostima. Njegova nauka i njegov rad, bacio ga je odmah na površinu i bio je ne samo u Belgiji već i u Evropi smatran za prvaka kršćanskog socijalnog pokreta, ali od tada počeli su za njega i gorki časovi. Osuditi se govoriti o radničkim pravicama, o minimalnim plaćama, o pravu radnika na obiteljsku nadnicu, tada kada je liberalizam vladao u Evropi, značilo je staviti se u sukob sa ekonomskim i misaonim liberalizmom. Radništvo ga je odmah zavolilo, ljubilo i slijedilo, a on tu njihovu naklonost upotrebi i od društva sv. Alfonza napravi bedem kršćanske demokracije u Belgiji. Mnogi su napali njega i njegove teorije... ali on je mirno dalje učio i radio, a branio ga je odlučno veliki socijalni biskup Mons. Doutreloux i oduševljavali su ga na rad mnogi njegovi učenici prijatelji među kojima i povjestničar Gofred Kurth. Pottier je sve dublje proučavao nauke sv. Toma Akvinskoga i spremio gradivo za ono što je postalo njegova najvažnija knjiga *De jure et justitia*, koja je izašla god. 1900. a najljepši je komentar papine okružnice »*Rerum Novarum*«, koja je definitivno i ako ne dogmatski, pokazala temelje socijalne pravice po kršćanskoj moralci. Koja bi utjeha za mladoga doktora, da Isusov Namjestnik, u ime tradicijonalne teologije nije govorio drugačije od njege, i u tom polju, imao je za drugove i prijatelje najznamenitije ljude socijalnog rada u katoličkom svijetu: Verhaegen, Mabilie, Rutten, De Mun, Harmel, Decurtius, Duthoit, Goyan, Schaepman, Vermeersch, Arhar, Toniolo, Chiri, a ponosim se i ja, pa jako skroman radnik na socijalno-radničkom polju, da me je učitelj Pottier jako zavolio, pače i dozvolio da se služim i javno sa njegovim rukopisima, što nije nitkome drugome dozvolio.

Treba spomenuti njegovu definiciju kršćanske demokracije, onu bi naš dr. A. Gosar zvao kršćanski socijalizam: »Demokracija shvaćena sa kršćanskog gledišta, je socijalni sistem, koji ima svoj korjen u kršćanskoj nauci, i ona traži dosljedno organizaciju na obranu radničkog staleža, a u ovom povjestnom času, pripada njoj još i poboljšanje i podizanje radničkog položaja.«

U Rimu je posljedio svojim naukama i asketskim životom. Oduševljenjem je ulio u nas, svoje učenike, žar za proučavanje i riješenje socijalnog a napose radničkog pitanja. Govorio je na svim socijalnim sednicama Italije te je on izradio i teoriju kršćanskog sindikalizma u časovima kad je enciklikom *Pascendi* Crkva osuđivala pogubni modernizam. Mi, njegovi učenici, dobro znademo koliko je on duboko ljubio svoju Belgiju, i nastojao da ju i mi upoznamo i zavolimo kao najnapredniju državu u socijalnom zakonodavstvu

i u katoličkim socijalnim institucijama (isto kao što Slovenija kod nas ili Bergamasko u Italiji). Za vrijeme Balkanskog rata branio je Srbe od prigovora, koji su u Italiji bili dosta obični, jer je shvatio sav idealizam tog rata za oslobođenje kršćana.

Za vrijeme pak evropskog rata, ne samo da je kao pravi sin domovine svuda govorio na obranu svoje tlačene i mučene Belgije, već je neumorno i radio da olakša trpećim ljudima bijedu, koja je posljedica tog strašnog biča. Osnovao je i radnicu-zadrugu za vojnička odijela. Radile su radnice članice stručnih organizacija i da tako lakše zarade koji novčić.

Nakon rata i ako fizično oslabljen, izdaje krasno dijelo: *La morale catholique et les questions sociales d'aujourd'hui* (1920), koje smatramo oporukom velikog doktora kršćanske demokracije. Možda je na ovu radnju mislio kralj Belgije Albert, kada je u Rimu rekao prigodom jedne posjete Pottiera kralju g. 1921.: »Prije trideset godina, vi ste osnovali u Belgiji kršćansku demokraciju. Tada se držalo da je previše smiono ono, što se danas drži previše razborito. Ja pomnjom čitam što vi pišete i znatiželjno očekujem knjigu što spremate.«

U svrhu utvrđenja pravedne plate radnicima na što tačniji način Mgr. Pottier je u zadnje vrijeme preporučivao organizaciju jednoga radnoga akcionarijata. Pošto se dodijeli kapitalu pravedna dividenda iz čistoga dobitka, bit će pravedno, da se višak razdijeli na dva dijela, koja bi se imala da ustanove i dadu jedan kao akciju kapitala a drugi upravnom i ovršnom radu. Svota dodijeljena radu, razdijeljena prorata odnosno godišnje svote plata, imala bi se uložiti u blagajnu poduzeća i tu bi dobivala primjereni dobitak sve dok bi ta svota određena pojedincima i povećana navedenim dobitkom, dostigla ustanovljeni iznos jedne ili više akcija kapitala. Pošto bi se postigao taj iznos, dala bi se naslovniku jedna radna akcija, koja bi unapred bila sa jednakooga naslova i u jednakoj mjeri nagrađena kao i ostale akcije što pripadaju kapitalu.

U ovoj organizaciji navedenoga akcionarijata rada vidio je Mons. Pottier najsavršenije riješenje spora koji aktualno razdijeljuje poduzetnike i radnike. Postavši dioničarima, radnici će biti udovoljeni ne samo jer će održati pravednu platu, već i zato jer će u stvari imati ono pravo nadzora i kontrole, koje na glavnim skupštinama vrše dioničari industrijskih društava. Oni će time ujedno doći do riječi i vršiti legitimni upliv na organizaciju rada u tvornici, u rudokopima i gradilištima; oni će moći naročito da određuju trajanje rada i prinose raznim osiguravajućim blagajnama, u jednu riječ to će biti sklad kapitala i sada na veću dobrobit industrije. To je ideal, ka kojemu imaju da teže strukovne organizacije; to je njihov pravi cilj. One moraju da promiču i zaštićuju strukovne interese u suglasju sa zahtjevima naravskoga prava. Sindikati i njihovi savezi morali bi upisati u svom programu ovu temeljnu reformu sindikalnog udruženja. Njihovi naučni krugovi morali bi ovo pitanje staviti na dnevni red i proučiti ga do temelja, dok ne budu u stanju, da utvrde stalno i definitivno program njegove primjene.

Njegova djela mogu biti svim našim mlađim radnicima na javnom polju kršćanskog socijalizma putokaz u teškim naukama za riješenje socijalnog pitanja. Bio je nas predsašnik ali će i za nova pokoljenja ostati veliki učitelj.

Nekoliko dana prije smrti rekao je jednom rimskom mladiću koji ga je posjetio: »Spomenite svim prijateljima Italije da spas Crkve i Domovine vezane su sa sudbinom kršćanske Demokracije.«

Što je dr. Pottier rekao za Italiju vrijedi i za Jugoslaviju. Zato mi moramo s većim žarom ići u narod, podizati ga materijalno i moralno da nas kasnije uzmogne slijediti i u kulturno-socijalnom programu i da i kod nas jednoć dođe ono što dnevno molimo i želimo ostvariti: »Oče naš... dođi kraljestvo tvoje.«

Knjige in revije

Wendel Hermann: *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit.*

1925. Frankfurter Societäts-Druckerei G. M. B. H. Abteilung Buchverlag, Frankfurt am Main. Strani 798.

S svojimi neštevilnimi knjigami, razpravami in članki si je ustvaril Wendel zadnjih petnajst let pri nas čisto svojevrstno ime in pozicijo, kajti niti v Jugoslaviji ga ni, ki bi se tako intenzivno in vsestransko pečal z zgodovino, življenjem in udeleževanjem vseh štirih jugoslovanskih narodov, kot on, med tujci pa sploh nima nobenega tekmeča. Glede na to ne vrši Wendel za nas le velepomembnega propagandističnega dela v zunanem svetu, ki ga ne bomo mogli nikdar oceniti po vsem svojem zasluženju, temveč pomenjajo njegove knjige in večje razprave tudi že za nas same važnejše literarne dogodke, ki jih moramo začeti tehtati tudi že z absolutnega in ne zgolj relativnega vidika kakor doslej. Zlasti velja to še za zgoraj navedeno najnovejšo knjigo, ki ni zgolj po svojem obsegu, temveč tudi po svoji vsebini doslej največje Wendlovo delo.

Delati sintezo, preden ni izvršena analiza, je vedno težaven ter opasen posel. In to nam priča tudi to Wendlovo delo, kajti evidentno je, da Jugoslavi doslej še daleko nimamo zbranega, urejenega in prehtanega dovolj gradiva ter izdanih dovolj specialnih monografij, da bi bilo mogoče dobro oblikovati sintezo, kakršna naj bi bila zgorajšnja. Glede na to je jasno, da morajo vsi taki in podobni poizkusi šepati na mnogoterih večjih in manjših hibah, ki delu škodujejo, čeprav so neizbežne. Nikakor ne odgovarja naslovu knjige, če začne pisatelj že z najstarejšo zgodovino jugoslovanskih narodov, kajti njih prizadevanja za nacionalno svobodo in združitev datirajo šele iz začetka preteklega stoletja; vendar to delu ne škoduje, kakor mu škoduje precej neekonomična porazdelitev ogromnega gradiva. Dočim obravnava posamezne faze in oddelke kar na večih tiskovnih polah (n. pr. srbske osvobodilne boje, stališče velesil do Srbov in Bolgarov za časa balkanske vojne, razmerje med Rusijo ter Srbi in Bolgari itd.), pa preide druge važne dogodke le s par besedami ali kvečjemu s par stavki (n. pr. l. 1848. pri Slovencih in še mnoge druge važne poznejše dogodke v slovenski in prav tako hrvaški politični zgodovini itd.). Velika pogrška je, da posamezne velevažne dogodke in teze pogosto le ugotavlja, a ne navede nobenih argumentacij zanje, kar jim daje potem pogosto popolnoma napačno razsvetljavo (nikjer n. pr. ne pove, da smo bili Slovenci do vojne za avstrijsko rešitev jugoslovanskega vprašanja zato, ker smo popolnoma pravilno slutili, da ostanemo le v Avstriji združeni, kar je bilo pol stoletja merodajno za našo politiko itd.). Sploh

zavede lapidarnost pisateljevega sloga avtorja pogosto v formulacije, ki se ne krijejo popolnoma z zgodovinsko točnostjo (n. pr. na str. 470, ko govori o Železnikarju itd.), da siceršnjih netočnosti niti ne omenjam ne (n. pr. na str. 369, 557, 642, 696, 717, 731, 758 itd.). Nikakor se pa bravec ne more otresti sumnje, da se je dal pisatelj nekoliko preveč voditi od simpatij, antipatij in raznih obzirov, kar pogosto močno škoduje objektivni zgodovinski resnici in umevanju posameznih velevažnih dejstev. Posebno pomanjkljivo so pa orisani politični dogodki iz medvojne dobe, čeprav pomenjajo vrhunec »boja Jugoslovancev za svobodo in edinstvo«. Pisatelj nam sicer obširno riše stališče carske diplomacije do jugoslovanskega vprašanja, nikjer pa ne pove, da je Pašičeva radikalna vlada med vso vojno zvesto sledila političnemu konceptu carskih diplomatov, ki so si želeli na Balkanu majhne pravoslavne države, ki bi bile vazali Rusije, dočim so katoliške Jugoslovane dosledno odpravili, kar je tudi povzročalo tako nepremostljiva nasprotja med Pašičevo srbsko vlado in Trumbičevim Jugoslovanskim odborom, ki se je postavil že takoj od prvega početka na popolnoma pravih jugoslovanski program. Če je smatral Wendel za potrebno obširno citirati znane in tako zlorabljene, čeprav brezpomembne verzice iz »Slovenca« l. 1914., bi tem manj smel zamolčati, da je le Pašičeva vlada l. 1918. preprečila priznanje Jugoslovanskega odbora, kar je imelo pozneje tako porazne posledice, in da za mirovne pogoje, ki so bili za Jugoslovane tako usodepolni, nikakor niso odgovorne le velevlasti, kajti podpisal jih je brez najmanjšega ugovora tudi g. M. Vesnić, čeprav je Jugoslovanski odbor burno protestiral.

Toda dovolj! Opozoriti sem hotel le na splošno na nekatere bolj ali manj važne in dalekosežne hibe, v podrobnosti naj gre strokovna kritika. Kljub tem pomanjkljivostim je pa Wendlova knjiga veliko, zaslužno in znamenito delo, kajti bil je prvi, ki se je resno lotil tega obsežnega in velezanimivega poglavja iz naše tako zanemarjene zgodovine. Zbral je pri tem napornem poslu ogromno neprecenljivega gradiva (same uporabljene literature navaja 17 strani), ki ga bo z velikim zanimanjem in pridom prebiral vsak izobraženec, uporabljal pa vsak znanstvenik in javni delavec. Pri razmerah, kakršne žal pri nas vladajo, je treba še prav posebno pohvalno podčrtati dejstvo, da je pritegnil v svojo razpravo tudi Bolgare, o katerih bomo očitno že kmalu pozabili, da so tudi Jugoslovani. Obsežno znanje, velezanimivo pripovedovanje, topla ljubezen do predmeta in globoka ter velikopotezna koncepcija so lastnosti, ki odlikujejo to veliko Wendlovo delo, zato ga morem priporočiti prav vsakemu, ki se količkaj zanima za to vprašanje; našel bo v njem mnogo, jako mnogo.

Fran Erjavec.

Zadružna Gospodarska banka d. d.

(V lastni palači vis-à-vis hotela „Union“.) Ljubljana, Miklošičeva cesta 10. Telefon 470 in 57.

Podružnice: Bled, Celje, Djakovo, Maribor, Novi Sad, Sarajevo, Sombor, Split in Šibenik.

Račun poštino-čekovnega zavoda za Slovenijo št. 11.945, za Hrvatsko št. 39.080.

Daje trgovske kredite, eskomptira menice, lombardira vrednostne papirje, daje v najem jeklene shrambe za vrednote, kupuje in prodaja tuje valute in devize, sprejema vloge na tekoči račun in na vložne knjižice ter oskrbuje vse bančne transakcije pod najugodnejšimi pogoji. — Pooblaščen prodajalec srečk Državne razredne loterije.

Kapital in rezerve skupno nad 15.000.000 Din. - Vloge nad 125.000.000 Din.

Pisalni stroji na obroke!

The Rex Co.

Telefon 266. Ljubljana. Bradlšče 10.

Ustanovljeno 1852.

TEOD. KORN, Ljubljana

Poljanska cesta št. 8

(prej Henrik Korn).

Krovec, stavbni, galanterijski in okrasni klepar. --- Instalacija vodovodov. --- Naprava strelvodov. -- Kopališke in klosetne naprave. --- Izdelovanje posod iz pločevine za firnež, barvo, lak in med vsake velikosti, kakor tudi posod (škastle) za konzerve.

Karol Polak

delniška družba.

Tovarna usnja, čevljev in galanterijskih izdelkov.

Prodaja en gros in en detail v posebnem lokalu v tovarni.

Oblasiveni koncesijonirani zovod

„PANA“

v Ljubljani, Poljanska cesta 12,

ima sredstvo, s katerim se odpravi pod garancijo najslej tekom tedna vse ščurke, miši in podgane iz kuhinje, sobe, shrambe, kleti, skladišč, hleva, skednja, s polja itd. In to brez vsake nadležnosti in brez vseh posledic. — Naročila se sprejema osebno in pisмено.

Cvetličarna „Nizza“

Ljubljana, Prešernova 30

Dnevno sveže cvetlje
na drobno in debelo

Sprejema naročila na šopke,
vence in aranžmaje

Fani Hvala

Domenik Battelino

Tovarna umetnih kamnov

Ljubljana, Slomškova 19

Izdeluje stopnice, teraco tlak, cevi, cementne plošče, nagrobne oklepe in spomenike, stensko oblogo, razne bane ter splošno vsa v to stroko spadajoča dela

Mestna hranilnica ljubljanska (gradska štedionica) v Ljubljani;

STANJE VLOŽENEGA DENARJA preko 125 milijonov dinarjev ali 500 milijonov kron.

SPREJEMA VLOGE na hranilne knjižice in tekoči račun proti najugodnejšemu obrestovanju.

ZLASTI PLAČUJE za vloge proti dogovorjeni odpovedi v tekočem računu najvišje mogoče obresti.

JAMSTVO za vse vloge in obresti, tudi tekočega računa, je večje kakor kjerkoli

drugod, ker jamči zanje poleg lastnega hranilničnega premoženja še

mesto Ljubljana

z vsem premoženjem in davčno močjo. Ravno radi tega nalagajo pri njej tudi sodišča denar mladoletnih, župni uradi cerkveni in občine občinski denar.

Naši rojaki v Ameriki nalagajo svoje prihranke največ v naši hranilnici, ker je **denar popolnoma varen.**

Najstarejša sedlarska in jermenarska delavnica, ustanovljena leta 1885.,

JOSIP KÖHLER

Ljubljana, Dunajska cesta št. 19,

priporoča razen izgotovljenih konjskih oprem tudi popolne opreme za pse in dresuro psov. Izdeluje tudi razne kovčke, ženske ročne torbice, nogometne žoge i. t. d. — Popravila se izvršujejo točno. Cene solidne.

Zadružno podjetje!

Nova založba

F. Z. Z. O. Z.

v Ljubljani, na Kongresnem trgu
(v nunskem poslopju pri Zvezdi)

ima naprodaj vse pisarniške potrebščine za dom in šolo ter vsakovrstne knjige v bogatem izboru.

Najfinejša **kolesa** najfinejša Es-ka, Torpedo, Jugo Bianchi najboljši

šivalni stroji

znamke Excella

autopneumatika in materijal

Vam nudi najceneje

J. Gorec, Ljubljana

Palača Ljubljanske kreditne banke

Uzajemna zavarovalnica

v Ljubljani, Dunajska c. 17

je edini slovenski zavarovalni zavod, ki zavaruje proti požarnim škodam poslopja, premičnine in poljske pridelke ter zvonove proti razpokli. Sprejema življenjska zavarovanja v vseh kombinacijah.